

Examensarbete inom landskapsarkitekturprogrammet 2008:69

SLU, Alnarp

Suzanne Bergvall

Vårterminen 2008

Handledare: Carola Wingren

projektioner

subjektivitet och ansvar i gestaltandet

Innehållsförteckning

Sammanfattning	5
Abstract	6
Förord	7
1 Introduktion.....	9
1.1 Arbetslivserfarenhet	9
1.1 Jakten på ett angreppssätt.....	11
1.3 Mål	14
1.4 Metod	14
2 Intervjuer.....	16
2.1 Monika Gora.....	18
2.2 Thorbjörn Andersson	25
2.3 Bengt Schibbye	32
2.4 Reflektioner	39
3 Fallstudie	43
3.1 Området och programmet.....	44
3.2 Gestaltungsstrategin	45
3.3 Reflektion	47
4 Tre utgångspunkter	52
4.1 Samhället	52
4.1.1 Legitimitet och nyttoorientering.....	52
4.1.2 Strävan efter neutralitet	57
4.2 Kåren.....	58
4.2.1 Arbetsfältets vidgande	58
4.2.2 Etik - integritet och tredje man.....	62
4.2.3 Att sälja produkten	64
4.3 Individen.....	66
4.3.1 Integritet och empati	66
4.3.2 Subjektiviteten i kunskapsbegreppet.....	68
4.3.3 Erfarenheten	70
5 Avslutande reflektioner	72
5.1 Subjektiviteten som redskap och hinder	73
5.2 Subjektiviteten nyanserad.....	76
5.3 Vad kunde ha gjorts annorlunda?	80
6 Begreppslista.....	82
7 Källor	85

Sammanfattning

I det här arbetet har jag velat utreda hur jag kan förhålla mig till min subjektivitet och mitt ansvar som landskapsarkitekt och konsult. När jag genom min gestaltning tillämpar en strategi jag tror på så utövar jag ett inflytande på projektets utformning. Detta inflytande och den eventuella förändring av projektets riktning som det innebär gör att jag tar på mig ett personligt ansvar. Även om mitt beslut är grundat på sakkunskap och även om resultatet alltid är en kompromiss mellan min egen vilja och andras, så är jag personligt ansvarig för min egen medverkan och de argument jag framhåller. Hur länge bör jag hävda min strategi och hur stor del av den är jag som individ, min subjektivitet, min tolkning, och hur mycket är sakkunnighet?

Ansaret i designhandlingen ligger dels i processen, dels i resultatet. Under processen ska jag både hävda de värden som landskapsarkitekturen företräder och vara lyhörd för andra intresseområden och åsikter. Det innebär en balansgång där jag i varje projekt måste väga de två mot varandra. Dessutom gör jag i varje projekt min egen *tolkning* av landskapsarkitekturens värden. Jag läser situationen genom min subjektivitet.

Ansaret ligger också i hur jag påverkar resultatet. Eftersom två landskapsarkitekter aldrig gör exakt samma tolkning, så är jag alltid personligt ansvarig för den tolkning jag gör och den gestaltungsstrategi som jag väljer att föra fram. Min tolkning innebär alltid ett ställningstagande och det ställningstagandet medför ansvar.

Jag har intervjuat tre kända landskapsarkitekter för att ta reda på hur de ser på subjektivitet och ansvar i gestaltandet. De är alla starka individer med lång erfarenhet, vilket innebär att de är vana att ta ett stort ansvar för sin designhandling. Med ökad kunskap, erfarenhet och status, så växer även det ansvar de tar på sig som konsulter genom att deras makt att påverka blir större. Därför får också frågan om subjektivitet och ansvar större relevans i dessa fall.

Förutom intervjuer har jag även gjort en fallstudie där jag har studerat ett eget projekt. Här för jag diskussionen om subjektivitet och ansvar i de små besluten med det relativt lilla mandatet. Trots det lilla formatet är problematiken lika närvarande.

I en sista del har jag utrett frågan om subjektivitet och ansvar i gestaltandet genom litteraturstudier. Jag har gjort detta med tre utgångspunkter; samhället, kåren och individen. Syftet med denna del är att sätta in frågan i ett större perspektiv.

Abstract

With this paper my aim has been to investigate my subjectivity and responsibility as a landscape architect and to find ways to relate to it and handle it in my work.

When I advocate a certain concept for a project, I influence the outcome, and in doing so I take on a personal responsibility. Even though my judgement is built upon facts and cooperation with colleagues and other consultants, I am always responsible for the part I play and how I affect the course of action. To what extent can I advocate my view and is it actually my responsibility to do it? How is my subjectivity part of my knowledge and influence as a landscape architect?

I have interviewed three well known Swedish landscape architects to have their view on the matter. Since they are all strong individuals with huge experience and influence, the personal responsibility they bring upon themselves for their design action is as important.

I have also used one of my own projects as a case study, analysing my design and standpoint and my relationship to the client to illustrate how these questions emerge even in the smallest projects.

In the last section of the investigation I have searched for clues in diverse literature. This section is divided into three view points; the society, the profession and the individual.

Förord

En stor del i arbetet har varit att diskutera de här frågorna med vänner och kollegor, både landskapsarkitekter och andra. Det har varit den största källan till kunskap och vidareutveckling. Utan detta stöd och mothugg från olika håll hade det inte varit i närheten så givande att skriva den här uppsatsen och jag hade aldrig kommit lika långt. Den handlar trots allt om min egen verklighetsuppfattning i relation till andras, varför dialogen har varit av största vikt. Tack till er alla.

Tack till Monika, Thorbjörn och Bengt för att ni tog er tid för intervjuerna.

Slutligen ett stort tack till Carola Wingren för stöd, tålamod och entusiasm.

1 Introduktion

1.1 Arbetslivserfarenhet

Jag har sedan december 2006 arbetat på ett större arkitektkontor i Stockholm med ett 50-tal anställda, varav majoriteten är arkitekter men där vi även är ett par landskapsarkitekter. Kontoret är specialiserat på framförallt flerbostadshus och kommersiella lokaler och har till största del privata byggherrar som beställare. Våra arbetsuppgifter som landskapsarkitekter blir framförallt att gestalta bostadsgårdar och mindre bostadsområden samt en del kommersiella platser. Det är projekt med begränsade budgetar och tidsramar, och inga av våra beställare söker upp oss i första hand för att de vill ha en kritiskt tänkande landskapsarkitekt, utan för att de vill ha bygghandlingar levererade. Så här tänker jag mig att det ser ut på de flesta kontor, förutom ett fåtal som har valt att profilera sig som mer problematiserande inom landskapsarkitekturens område.

I arbetet har jag och mina kollegor inte mycket tid att reflektera över vår yrkesroll eller ifrågasätta yrkets premisser. Inte officiellt i alla fall. Trots detta har jag märkt att jag i mina egna projekt ofta hamnar i resonemang där jag ifrågasätter min position och mitt handlande. Hur kan jag veta att denna lösning blir bäst? Hur kan jag vara säker på att den fungerar? Man kan ju lika gärna göra på ett annat sätt. Det här är ju bara min åsikt. *Vad* uttrycker jag om jag väljer den ena eller den andra gestaltungsstrategin?

Ofta måste jag ta ställning och prioritera bland olika värden. Jag kan välja att tydliggöra eller sudda ut gränser mellan rum med olika användning, jag gestaltar rummens betydelse, jag beskriver, ordnar och organiserar. Till detta *vad*, läggs också ett *hur* som ytterligare ökar komplexiteten. Vad som är estetiskt tilltalande är ett minfält i sig, med debatter om ”vad folk vill ha” som ofta ställs i motsatsförhållande till vad vi arkitekter ritar och anser vackert. Här blir särskiljandet mellan den subjektiva åsikten och sakkunskapen ännu svårare, om det är möjligt att göra en sådan åtskillnad. I gestaltungshandlingen projicerar jag mina egna och min yrkesgrupps ideal.

Genom arbetet har jag insett vilket ansvar jag har som konsult. Inte bara ansvaret att lösa funktioner, men ansvaret för skapandet av en miljö som människor kommer att leva i och påverkas av. Människor som för det mesta inte har valt mig, men vars livsmiljö ändå påverkas starkt av mina åsikter.

Dessutom har jag i många projekt upplevt att jag inför beställaren använder mig av andra argument än de som jag själv håller för viktigast. Någonstans finns en ”dold agenda” eftersom att den privata beställaren inte alltid har samma prioriteringar som jag. I dessa lägen, när beställaren inte prioriterar eller engagerar sig i landskapsarkitektens alla ansvarsområden och när framtida brukare är frånvarande, känns det extra viktigt att vara medveten om sin egen värdegrund och kunna ifrågasätta och motivera den för sig själv.

Förhållandet producent-produkt-klient är komplext i arkitektyrket. Som landskapsarkitekt är min direkta klient beställaren, men jag har även en indirekt klient som är den framtida användaren och andra människor som på olika sätt påverkas av det jag ritar. Därför har jag en frihet och ett ansvar att ifrågasätta uppgiften och vilken typ av produkt som är lämplig.

Om produkten hade varit en annan, en artefakt vars framgång och utveckling var direkt kopplad till och avhängig en konsumtion så skulle ansvaret för självkritik vara mindre. Men skillnaden mellan landskapsarkitektur och många andra designprodukter är att människor för det mesta inte väljer min produkt direkt. Kommunikationen mellan brukare och landskapsarkitekt är indirekt och filtrerad. Även när arbetet går genom en

politisk process där brukarna har möjlighet att påverka, är det ofta genom en trång kanal där långt ifrån alla som kommer att ta del av slutprodukten är med och påverkar.

Landskapsarkitektur är inte en produkt som utsätts för samma direkta marknad som en vanlig konsumtionsvara. Vägen från designer till brukare är längre, otydligare och ger inte samma direkta återkoppling. Kanske på grund av dess ofta anonyma natur.

Husarkitektur och stadsplanering är ämnen som väcker allmän debatt, men man läser sällan om landskapsarkitektur i en dagstidning. Produkten av vårt arbete påverkar människor som inte har valt oss och som kanske inte ens är medvetna om att vår profession har påverkat deras livsmiljö.

Alla dessa faktorer leder till att jag ständigt befinner mig i situationer då mitt samvete kräver att jag ifrågasätter mina egna slutsatser och bedömningar. Målet är att till slut ha motiverat varje ställningstagande så många gånger att förkastade lösningar inte längre existerar och på så vis göra det slutgiltiga förslaget neutralt. Detta är förstås omöjligt. Ett sådant resultat kan inte vara annat än ett förnekande av mitt beslutsfattande, ett försök att radera min subjektivitet och undvika ansvaret för denna.

1.1 Jakten på ett angreppssätt

Jag har inte från början vetat var jag ska leta, eller ens vad jag letar efter, utan har sökt relativt villkorslöst bland litteratur som lyfts fram som betydelsefull för arkitekturhandlingens teoribildning idag. Som grund har jag haft en idé om arkitektur som personliga och allmängiltiga projektioner av ideal och värderingar. Arbetet med den här uppsatsen har varit ett sökande efter ett förhållningssätt till detta. Det har inneburit designteori men också filosofi, idéhistoria, antropologi och sociologi. I flera olika sammanhang har jag hittat teorier och tankegångar som har beröringspunkter med mina egna funderingar och därigenom har en tydligare problembild vuxit fram. En av texterna jag läst är *Rhizomet*, ur *A thousand plateaus* av Deleuze och Guattari.

Beskrivningen av tänkandet har där stora likheter med mitt egna arbetssätt. Deleuze liknar idéproduktion vid ett rhizom, en underjordisk stam som sprider sig horisontellt, kapas av och bildar nya enheter av samma individ. Typiskt är att den inte innehar något hierarkiskt system såsom växter med en stam och rötter med uppgift att betjäna den enskilda individen. Det innebär att alla delar av stammen innehar en självständighet

samtidigt som de är del av ett större system. Detta sätt att betrakta tänkandet som en värdefull produktiv aktivitet trots att det inte har ett förutbestämt överordnat syfte har varit frigörande för mig och mitt sätt att förhålla mig till mitt eget resonerande. Jag har tillåtit mig att gå vidare på linjer som ibland kan verka långt ifrån min första tanke, bara för att jag har anat en ledtråd, men de hör alla ihop och alla är lika relevanta.

De frågor jag ställer i denna text handlar mycket om att definiera kunskap och om det går att urskilja vad som är subjektivitet och vad som är (objektiv) sakkunskap. Jag har en idé om yrkeskunskapen att den ska befria mig från egna aktiva ställningstaganden, men har insett under min första tid som yrkesverksam att jag mer än någonsin hävdar min subjektivitet. Jag gjorde det redan under utbildningstiden, men resultatet var då bara en hypotes; en möjlig gestaltningslösning. När jag arbetar som konsult så får mina beslut en verkan på andra människors livsmiljö. Även om jag inte har fria händer och styrs av min arbetsgivares och min beställares viljor har jag ändå en stor påverkan. Jag kan genom min retorik hävda den ena lösningen efter den andra, och hänvisa till mitt yrkes mandat som jag vid många tillfällen har varit den enda att representera. Jag hänvisar till min professionella kunskap genom att inneha den rollen och positionen. Jag är landskapsarkitekten. Jag representerar ett kunnande. Men detta kunnande är inte något absolut. Det ger olika utfall beroende på vem som innehar rollen. Min yrkeskunskap är en given kunskap men den filtreras genom min subjektivitet, mina erfarenheter och min kulturella bakgrund.

Den inre stridighet som uppkommer när jag gång på gång ifrågasätter mina beslut och värderingsgrunder har både positiva och negativa konsekvenser. De positiva är ett ständigt motivprövande som leder till en större beslutsgrund och bättre argument för den aktuella lösningen. Det innebär också ett ökat kunskapsintag och förståelse för hur, när och varför jag gör prioriteringar och påverkar. Men det leder även till en ibland destruktiv självkritik och svårigheter att fatta beslut. Viljan till ödmjukhet och lyhördhet kan också leda till en osäkerhet som missgynnar de intressen jag faktiskt representerar och anser viktiga som landskapsarkitekt. Det ständiga ifrågasättandet kan vara produktivt och leda till en ökad förståelse för problemställningen, men det kan också vara ett uttryck för rädsla. Att vägra inse att hur jag än gör så måste jag ta ansvar för mina egna ställningstaganden.

Det jag beskriver ovan skulle helt enkelt kunna identifieras som designprocessen, men när denna term appliceras tenderar den att reducera processen till något självständigt och analytiskt. Att använda designprocessen för att beskriva mitt arbete faller inom ramen för ett problemorienterat analytiskt tänkande där jag delvis frigör mig från ansvar. Det är att beskriva processen som ett maskineri, en neutral process, där jag som konsult (eller mitt tänkande) endast är en av delarna. Designern bibehåller genom detta synsätt en neutralitet som jag upplever som falsk. Designprocessen måste istället ses som ett verktyg, liksom pennan, vars riktning styrs av individen som håller i den.

“It (the design process) has never promised us solutions to our problems – just a means toward their logical scrutiny. In our haste, confusion, or indolence, we overlook the fact that the process collapses just when we approach the fearsome gap between the functional diagram and design development.”

(Krog 2002, s 59)

Glappet mellan rationellt tänkande och innovation som Krog hänvisar till är typiskt för designprocessens brister och beskriver väl det moment jag syftar på när jag ser faran i att vilja beskriva en kreativ handling som en rationell process. En sådan beskrivning skulle kunna tyda på en vilja att dölja den subjektiva individens tolkande roll i processen. Det som Krog utmärker är ögonblicket när konsulten överför en inventering/analys till ett gestaltningsförslag och där designprocessen egentligen inte ger något svar. Detta språng är den kanske största subjektiva insatsen, men det är även förfälskande att framställa den analyserande delen som neutral eftersom man också där gör avväganden av vad som bör tas med och vad som är viktigast.

Teoretiserandet och hänvisandet till en designprocess kan vara till nytta i mitt arbete genom att det ger mig en metod att luta mig mot, men det ger mig också en metod att gömma mig bakom. Designprocessen som tankemodell anser jag härstammar från ett analytiskt tänkande, som för landskapsarkitekturen stärks av vårt ursprung i ett naturvetenskapligt universitet. Naturligtvis kan det vara värdefullt att utveckla metoder för att så effektivt och så sakligt som möjligt klargöra möjligheter och svårigheter, men det är farligt att tro att svaren kommer från processen i sig. Något sådant skulle kräva att premisserna är givna och obestridliga, vilket de aldrig är.

1.3 Mål

Målet med arbetet är att undersöka hur jag som landskapsarkitekt och konsult kan förhålla mig till min subjektivitet och vilket ansvar landskapsarkitekter tar för sitt gestaltandes konsekvenser, för sin designhandling.

Jag vill undersöka hur jag kan förhålla mig till mitt professionella mandat som landskapsarkitekt. Vad är min givna kunskap och vad är min erfarna kunskap? Kan jag överhuvudtaget skilja på dem och vad innebär detta för de val jag gör när jag gestaltar? Jag söker ett sätt att förhålla mig till mina egna projektioner.

En viktig ram för mitt arbete har också varit att hela tiden komma tillbaka till landskapsarkitektens praktik, min egen och andras, något som i och för sig faller sig naturligt för en praktiker. För att mina tankegångar ska leda till en utveckling och inte stanna vid ett konstaterande, måste det ske ett ständigt växelspel där jag hämtar, applicerar, tolkar om, läser in, associerar och kritiserar.

1.4 Metod

Jag undersöker mina frågor om subjektivitet och ansvar genom tre kunskapskällor:

- Intervjuer med tre landskapsarkitekter
- En analys av ett projekt jag själv arbetat med
- Litteratur som har beröringspunkter med mina tankegångar, samt kursen Design som handling.

Jag använder mig av begreppet projektion som en tankemodell i mitt reflekterande. Den beskriver gestaltandet som ett materialiserande av värderingar.

I en första del beskriver jag de intervjuer jag genomfört. I dessa har jag haft som mål att ta del av hur de intervjuade landskapsarkitekterna resonerar kring mina två frågor om subjektivitet och ansvar. Vi har diskuterat frågorna med utgångspunkt i deras egna projekt. Det har möjliggjort för mig att applicera mina frågor på specifika ställningstaganden och resonemang i genomförda projekt. Det har också gett

möjligheten att i viss mån jämföra deras ursprungliga strategier och intentioner med en färdig anläggning och dess användande. Det ger utrymme att resonera kring glappet mellan landskapsarkitektens föreställning och det faktiska resultatet.

Jag genomförde intervjuerna tidigt i arbetet, varefter jag har fortsatt läsa och även gått kursen Design som handling. Det har gjort att jag hela tiden jämfört det jag läst med vad som sagts och i efterhand kunnat sätta in de tre landskapsarkitekternas svar i en teoretisk kontext. Efterhand har jag insett att de representerar tre olika sätt att förhålla sig till de frågor jag ställt, med flera likheter sinsemellan men med olika sätt att formulera svaret. Jag har tolkat det som att alla landskapsarkitekter har ett liknande dilemma, som man under sitt yrkesliv försöker förhålla sig till. Detta kan visa sig i skepnader av teoribildning, etiska regler, manifest eller bara som begrepp som sätter ord på vår kunskap och på så sätt bekräftar den.

I den andra delen beskriver jag ett bostadsprojekt där jag själv varit handläggande landskapsarkitekt under våren 2007. Det var en av de arbetsprocesser där många av mina frågeställningar uppkom och tanken att försöka teoretisera dem ledde till detta examensarbete. Jag beskriver projektet och redogör för de funderingar jag hade då, och jämför dem med vad jag har kommit fram till under det här arbetet. Projektet är inte på något sätt radikalt men innehöll ett par meningsskiljaktigheter mellan mig och beställaren och fungerar därför som ett redskap för att illustrera och pröva mina frågeställningar.

Den tredje delen är reflektioner som har kommit ur de litteraturstudier jag ägnat mig åt samt litteratur och föreläsningar jag tagit del av under kursen Design som handling. De tre utgångspunkterna samhälle/kår/individ upprepas i litteraturdelen, som har som överordnat syfte att utreda frågeställningen ur ett bredare perspektiv.

2 Intervjuer

Jag har intervjuat tre välrenommerade landskapsarkitekter; Monika Gora, Thorbjörn Andersson och Bengt Schibbye. Jag har eftersträvat en variation i sammansättningen vilken har visat sig framförallt i vilka typer av projekt de arbetar med och var i landet de är mest verksamma. Gemensamt för dem är att de alla har en gedigen erfarenhet och en stark drivkraft. De tog examen i början av 80-talet och har sedan dess gått sin egen väg. De representerar alla den engagerade landskapsarkitekten som tar strid med beställare och för den lösning de tror på.

Jag är medveten om att de tre personer jag har valt inte kan ses som representanter för ett genomsnitt. De är tre starka personligheter som under lång tid har arbetat upp ett stort mandat och som alla arbetar under eget namn. Att det blev just dessa tre konsulter som är relativt lika i fråga om ålder och ställning, är ett både medvetet och slumpmässigt val. När jag skissade på möjliga intervjuobjekt var i princip alla på min lista landskapsarkitekter som är väl synliga i debatten, med ett engagemang utöver det förväntade. Däremot fanns det en större spridning i ålder och typ av arbetsplats. När dessa synliga konsulter svarar på frågan om subjektivitet får man kanske ett annat svar än om man hade ställt den till en mer anonym landskapsarkitekt. Jag har alltså styrt intervjuerna genom att jag har valt människor som jag anser kommer ge mig de svar jag letar efter, något som jag inte var riktigt insåg när jag först började.

Deras synvinkel är särskilt intressant som kontrast till min fallstudie, eftersom jag till skillnad från dem är ny och oerfaren och min osäkerhet är stor.

Likheter

Ålder, yrkeserfarenhet i tid, alla är synliga landskapsarkitekter, drivna, engagerade

Olikheter

Kön, bakgrund, typ av projekt, geografisk spridning i landet,

Återgivningen av intervjuerna har fått olika struktur, vilket beror på att mina frågor har varierat och anpassats efter svaren. Intervjuerna har haft formen av relativt fria samtal kring frågan om subjektivitet och ansvar, med fokus på ett eller flera specifika projekt. Resultatet har därför påverkats av landskapsarkitekternas sätt att tala och resonera. De har olika vana att tala om sitt arbete och även olika erfarenhet av undervisning, vilket säkerligen färgar deras sätt att tala till mig och svara på mina frågor.

Jag har återgett samtalens egna dynamik, vilket gör att samma ämne kan återkomma på flera platser i texten. Även ordningen på de tre är kronologisk, vilket kan ha påverkat mina frågor och även lett till en viss återkoppling genom att jag ibland har återgett tankar och inlägg från föregående intervju till nästkommande person. Gemensamt för alla är dock att de har frågat vilka fler jag har tänkt intervjua och fått svaret.

2.1 Monika Gora

Landskapsarkitekt och konstnär

Har egna företaget GORA art&landscape

Examen: 1983

Projekt: Glasbubblan, Västra hamnen, Malmö

Glasbubblan

Bild: GORA art&landscape

I projektet Glasbubblan har Monika Gora vänt ut och in på den klassiska gränsdragningen vid behandlingen av bostadsgårdar. När de flesta skulle ha använt sig av en tydlig stegvis övergång mellan det offentliga och det privata via det kollektiva rummet har Monika plockat ut ett stängt kollektivt rum och lagt det i gränsen mellan det offentliga hamnstråket och bostadsgårdens inre rum. Kontakten blir total mellan glasbubblans kollektiva vardagsrum och den yttre delen av gården som nästintill flyter samman med det välbesökta hamnstråket. Glasbubblans ovanliga form och innehåll för tankarna till en hortus conclusus utan murar och gör att många nyfikna kikar in i denna lilla exotiska del av paradiset som landat i Västra hamnen. Det är svårt att avgöra vem som tittar på vem.

– Det finns ett tydligt regelverk för hur den får användas, att man till exempel inte får släppa in okända. Det har varit en process. De boende har med tiden lärt sig använda glasbubblan och gården innanför. Kanske har processen tagit längre tid eftersom det är ett äldreboende. Det är positivt att glasbubblan är så kontaktfrämjande gentemot omvärlden eftersom det är ett äldreboende och de boende ofta har svårt att komma ut.

Jag har föreslagit att de ska hålla bubblan öppen för allmänheten någon dag i veckan, men det är de inte redo för än. Kanske senare. Det skulle innebära ännu en kontaktyta. Redan nu har de många studiebesök.

– I stadsplanen var huset från början tänkt som en offentlig byggnad. Därför passar inte gården som bostadsgård, den är skuggig och blåsig. Man kan jämföra med de andra gårdarna i västra hamnen och se att ingen annan är vänd på samma sätt, de andra är mer skyddade. Det är även mycket insyn mellan lägenheterna. Viktigast var därför att skapa ett behagligt klimat att vistas i. Budgetvarianten hade varit att arbeta med glasskärmar istället för att skapa skydd mot blåsten, men glasbubblan har en intressantare form eftersom den bryter mot husets och gårdens geometri.

Jag frågar henne om den ovanliga hanteringen av gränsen mellan offentligt och privat, men Monika menar att det som mest uppehållit henne är gränsen mellan ute och inne. På 90-talet medverkade hon i en skrift om äldres utemiljö, Äldres liv. Den framhåller vikten av och bristen på kontakt mellan ute och inne i äldreboenden. Gränsen är ofta stark och de boende kommer inte ut. Med glasbubblan blir den gränsen näst intill obefintlig.

Monika beskriver hur hon alltid engagerar sig starkt i sina projekt fast hon ibland försöker att låta bli. Men är det möjligt att arbeta som landskapsarkitekt utan att engagera sig? Monika anser att en del konsulter, kanske de flesta, faktiskt undviker det.

– De använder färdiga mallar. Ofta leder det till man löser en funktion men istället skapar nya problem. Landskapsarkitekten måste istället se vad beställaren inte ser, det är därför man är där. Ett problem i projekten är att ingen har någon helhetssyn. Till exempel är människorna som ska bo och arbeta där ofta inte med i processen.

– Ett annat äldreboende som jag arbetat med är Stensjö. Där var den framtida personalen engagerad under processen och vi kunde ömsesidigt påverka varandra. Jag kunde ta till mig av deras kritik och jag i min tur kunde förbereda dem för hur jag tänkt att platsen skulle användas. De fick större förståelse för projektet. Jag ville lämna en öppen flexibel yta och kunde då förklara varför det fanns en poäng med att inte fylla allt. De i sin tur påverkade mig till att arbeta mera med växtmaterialet. Dessutom har

man sedan en bättre chans att påverka beställaren om man har grundlagt sina motiv tillsammans med användaren.

– I projektet Glasbubblan hade vi ett nära samarbete med beställaren som inte var arkitekturvan. Det kräver ett större mått av pedagogik hos konsulten, man måste själv ta reda på vad beställaren förväntar sig, projektets budget osv. En del beställare bara snor idén. De tror att de kan färdigställa det själva om de bara har konceptet. Men bara gesten räcker inte, man måste följa med hela vägen in i detalj, annars går den förlorad. Inte dela upp processen. Fragmenteringen är dålig för resultatet. Idag är det ju ofta fallet tyvärr. Lagen om offentlig upphandling gör att beställaren ofta byter till den billigaste konsulten. Men lagen säger att man ska köpa fördelaktigt, inte billigast, vilket kräver mycket kunskap hos beställaren. När vi arbetade med glasbubblan fanns en bedömningsgrupp som tog besluten, det borde man ha för förfrågningsunderlag också.

Jag tar upp frågan om hur man kan ställa sig till beställare som de stora privata byggbolagen, vars enda syfte är att tjäna pengar. Enligt Monika kan de nästan likställas vid bedragare, de bygger inte vad de säljer. Hon sitter med i RAFD, Rådet för arkitektur form och design. Så här formuleras rådets uppdrag på deras hemsida:

"Huvuduppgiften för rådet är att driva på arbetet med arkitektur, form och design med utgångspunkt i målsättningarna i handlingsprogrammet Framtidsformer. I rådets uppdrag ingår att bredda och stärka intresset för arkitektur, form och design samt att fördjupa kunskapen inom området genom opinions- och kunskapsbildning. Frågor om offentlig upphandling och lokalbruk är en viktig del av uppdraget. I uppdraget ingår att analysera kommunernas arkitektur- och planeringskompetens och stadsarkitektens roll. Rådet skall arbeta med frågor som rör rollen som offentlig byggherre samt bruket och gestaltningen av den offentliga miljön."

Monika berättar att man i rådet har kommit fram till att det faktiskt är brottsligt för en offentlig beställare att upphandla dåliga utemiljöer, det kan räknas som förskingring av skattemedel. Hon jämför även situationen med den i Danmark, där det står inskrivet i lagen att barn ska ha en estetiskt tilltalande miljö.

– Om man menade allvar skulle man skärpa den offentliga upphandlingen. Beställarkompetens är viktigt.

När Monika började arbeta ville hon lösa alla platsens problem. Nu prioriterar hon. Hon försöker också även att lämna plats, inte funktionsbestämma allt. Man behöver inte lösa alla problem.

– Man kan inte heller ta på sig ansvaret för andras misstag. Det täcker inte uppdraget, och det är inte vår roll.

Hon tar också upp möjligheten att arbeta med objekt.

– Ett objekt kan vara starkt i sig, det kan samspela och leva sitt eget liv. Objektet kan bli en plats. För att åstadkomma detta kan man samarbeta med en konstnär.

Monika berättar om ett skolgårdsprojekt där hon ville plantera kullar med Salix. Hon fick kritik för att det skulle bli skräpigt och svårskött. Hur vet man då vad som är rätt när man propagerar för ett förslag som möter motstånd?

– Man får tänka sig hur det är att vara ett barn, förutom att ta till sig den forskning som finns. När man vill påverka en beställare finns två strategier. Man kan lyfta fram det som är positivt, att miljön blir stimulerande, eller använda sig av hot, om man gör annorlunda blir det dåligt.

– Man måste ha en egen övertygelse och stå vid den. Den består dels av ett engagemang, som förstås är subjektivt, och det faktaunderlag som man tar åt sig. Men man kan aldrig undvika att vara subjektiv om man är engagerad.

Hur vet man vad som blir är bäst? Man föreslår en investering som man aldrig kan garantera att den fungerar.

- Det vet man inte, man kan bara försöka tänka sig in i situationen. Hur det skulle vara att bo eller leka där. Sedan ska man alltid komma ihåg att landskapsarkitekturen ofta är en väldigt liten del av kostnaden i ett projekt. Men den gör stor skillnad.

Landskapsarkitekturen bestämmer hur man möter byggnaden eller platsen. Det är det första man möter.

Reflektion

När jag talar om subjektivitet med Monika har hon en avslappnad inställning. –*Det går aldrig att komma ifrån.* Detta är ju sant, och samma svar får jag i alla mina intervjuer. Men till skillnad från Monika så får jag från de två andra förklarande svar. Ordet subjektivitet problematiseras och, framförallt, kompletteras med ord som yrkeskunnande (Andersson) eller metod och designteori (Shibbye). Med Monika är det rätt och slätt ett faktum att det är med hennes egen subjektiva infallsvinkel som hon tolkar platsen, och det är ju också konstnärens roll, hennes subjektivitet är hennes främsta redskap. Hon ursäktar sig inte. Däremot är hon medveten om den och hon håller med om att diskussionen om subjektivitet och ansvar är viktig. Hon är också medveten om att hennes projekt i många fall är provocerande för allmänheten. Reaktionerna intresserar henne också. De blir en del av projektet.

Men hon arbetar ju även som landskapsarkitekt. Hur kan man skilja på rollerna när man är verksam inom båda? Till och med vi som endast bekymrar oss för vår roll som landskaps-arkitekter har ju problem att definiera och urskilja var gränsen går mellan vårt yrke och konstnärens ibland. Skillnaden ligger kanske i hur man definierar yrkets syfte, att tjäna, komma med svar, eller att kommentera samhället. För Monika är det kanske att tjäna genom att kommentera, utan att försöka erbjuda ett svar.

På ett sätt kan man beskriva Monikas subjektivitet som ärligare än hos någon som arbetar enbart som landskapsarkitekt genom att den är öppen. Hon använder sig av den, reflekterar över den och försöker inte dölja den eller legitimera den. Den finns där.

Sammanfattande begrepp:

Gränsen mellan ute och inne – vikten av att kunna komma ut för äldre

Konsulten som pedagog – för att övertyga och utbilda beställare – beställarkompetens

Engagemang betyder subjektivitet

Man behöver inte lösa alla problem

Objekt kan skapa en plats

Man måste ha en egen övertygelse och stå för den

Brottsligt med dåliga utemiljöer

Att sätta sig in i användarens roll, tänka sig in i situationen

2.2 Thorbjörn Andersson

Landskapsarkitekt på SWECO FFNS

Adjungerad professor i landskapsarkitektur SLU, Ultuna

Examen: 1983

Projekt: Daniaparken, Västra hamnen, Malmö

När Thorbjörn Andersson får frågan om hur man som konsult kan förhålla sig till frågan om subjektivitet och ansvar tvekar han inte. Han vet var han står. Svaren på mina trevande frågor kommer snabbt och utförligt. Tydligt är att han är en rutinerad föreläsare, van att motivera sina ställningstaganden. Han är en typ av praktiker som är ovanlig på den svenska landskapsarkitekturscenen, den som handlar efter sin egen övertygelse utan att ursäkta sig.

- Som konsult måste man bidra med någonting. Det finns något som kunden vill ha, sedan finns det en skala på hur man ställer sig till det. Hur stort mandat man har skaffat sig för att kunna ifrågasätta uppgiften. Men man måste nästan alltid bli mera än vad som egentligen efterfrågas. Ofta måste man utbilda beställaren, beroende på vilken erfarenhet de har.

Men beställaren kan också ha för stor erfarenhet. Då vet de exakt vad de vill att konsulten ska göra och kan bli ganska oflexibla.

Så hur kritisk kan eller ska konsulten förhålla sig till beställarens vilja?

– Med sitt yrke skaffar man sig ett visst mandat, genom att inneha rollen som landskapsarkitekt. Som konstnär har man till exempel skaffat sig ett annat mandat. Vi vill ju gärna ha ett manus när vi arbetar, ett program att förhålla oss till. Sedan kan man ifrågasätta det. Konstnärer skriver sitt eget program.

Vad jag försöker lära ut i skolan är att man måste skaffa sig en metod, det finns flera. Ett vanligt arbetssätt vi fortfarande använder oss av är den modernistiska metoden med inventering, analys och till sist förslag.

Men är inte det också är lite av landskapsarkitektens dilemma, att vi inskolas att tro att svaren finns att finna i inventering och analys? När vi tillslut ska gestalta ett svar på detta så måste vi ju använda oss av någonting annat, något som är subjektivt.

– Nej det är ju omöjligt att inte vara subjektiv. Men man bör sträva efter att hålla en ”open end” inom planering och gestaltning, någon slags generalitet i gestaltningen. Man måste ju vara öppen annars blir man fascist. Om en konstnär ritat parken så kan det vara helt subjektivt, ”du tittar in i min värld”. Konstnären diktar upp en subjektiv historia som man får ta del av. Exempelvis Dan Wolgers historia om bagaren i bagarmossen, det är hans historia.

Men spelar det någon roll om man använder sig av en historia?

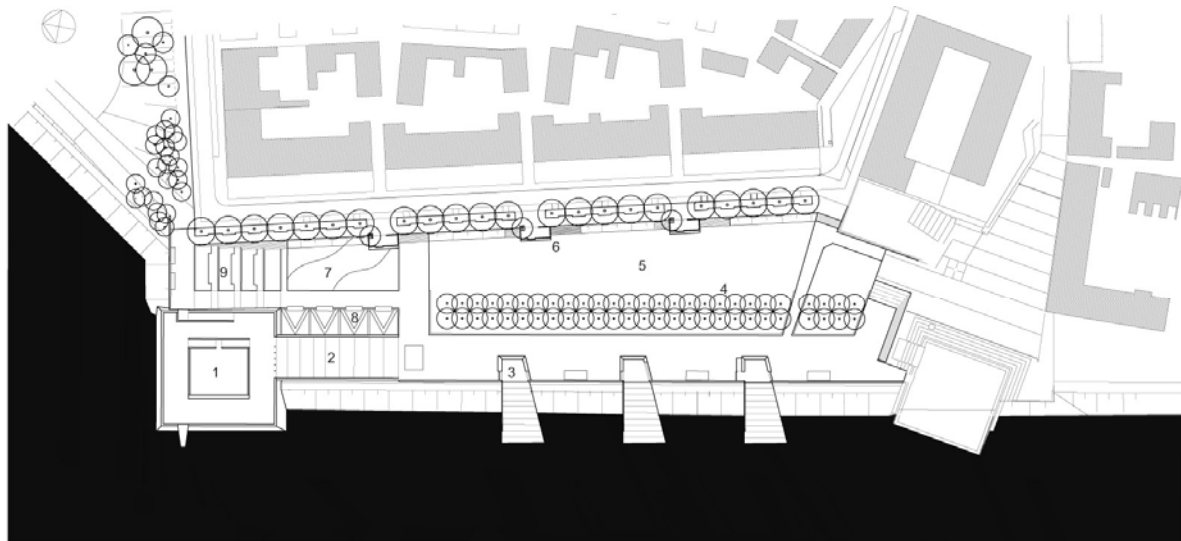
– Nej men det är mer krävande, det är svårare att få ihop det med programmet. Antingen accepterar man helt att det man gör är subjektivt, det är vad konstnären gör. Som landskapsarkitekt skaffar man sig en metod. Det finns inga svar på hur en plats ska gestaltas, nej, men det finns några svar. Platsens förutsättningar finns, och brukarna. Sedan måste man ju tro att landskapsarkitekten har en yrkesroll, att landskapsarkitekten behövs. Annars kan man ju lika gärna sluta. Det finns en utbildning, man måste tro att det går att få en yrkeskunskap. Kanske skulle landskapsarkitekterna behöva visa mer integritet.

– När jag började arbeta fanns trenden att människor själva skulle få skapa sin miljö. När man anlade nya bostadsområden skulle stigar få trampas upp i gräsmattan som senare skulle bli gångvägar. Men vad händer då? Människor tar den snabbaste vägen, och hur kul blir det? Jag tror att vi kan leda människor till en rikare upplevelse.

Daniaparken

Daniaparken ligger i Västra hamnen i Malmö och positionerar sig där som stadens sista utpost mot havet. Tillsammans med strandpromenaden bildar den en plats som till stor del ändrar karaktär efter väderförhållandena och drar besökare sommar som vinter, både boende i området och andra malmöbor. Parken har ett starkt uttryck som dramatiserar kontrasten mellan artefakt och natur, den markerar gränsen och tar upp horisontlinjen samtidigt som den med sina spejare erbjuder besökare att komma i kontakt med vattnet.

Den har ett tydligt språk i det att den approprierar den annars svårtillgängliga terrängen och griper tag i mötet mellan stenmassorna och havet.

Daniaparken

Bild: SWECO FFNS

– Speciellt för Daniaparken är att det har blivit en så populär badplats fast det inte var meningen enligt tävlingsprogrammet. Men samtidigt har den en utformning som lockar till bad. En utformning som juryn har valt.

– Det skulle absolut inte vara en badplats, men vi tänkte att *om* folk badar där måste de kunna komma upp. Därför satte vi dit badstegarna. Snart ska en ny stor badplats anläggas i närheten, då kanske Daniaparken kommer att återgå till att främst vara en park där man upplever havet.

Daniaparkens gestaltning spelar på en dramatik som lockar, tror du att det har bidragit till att den är en så populär badplats?

– Ja. Vi anade hela tiden att folk skulle bada där, men det berättade vi inte för beställaren. De sa att det var farligt att bada där på grund av strömmar.

Gestaltningen gick alltså medvetet emot något som uttrycktes mycket tydligt i programmet. Hur tar man i sådana fall ta ansvar för sin dolda agenda? Tänk *om* något faktiskt skulle hända?

– I Sverige har vi en kultur av säkerhet. Men det är omöjligt att skydda sig mot att människor kan använda platsen på ett sätt som gör att de kan fara illa. Runt platån ville

vi göra muren lägre än rekommenderade 110cm, kompromissen blev att den fick vara 90 cm men bredare. Nu går folk på den istället. Det hade man ju också kunnat ana kanske. Man försöker lägga in oförutsedda händelser. Wow-effekter. Den dolda agendan som man ofta bär på inför beställaren kanske är en moralkod. Att framför allt göra folk nöjda i livet. För vem är den egentliga beställaren?

Men vem tar ansvar för hur platsen används? Har man ett personligt ansvar som konsult?

– I en tävling tar juryn ansvar för att de väljer ut ett specifikt förslag. Senare i processen granskas förslaget av andra människor som också tar ansvar. Även om man har en dold agenda så *delas ansvaret av alla som är delaktiga i processen*. Det man har tänkt ut från början kommer alldeles säkert inte att se ut så i slutet. Där kan snabba processer vara bra, man kommer närmre originalet. Det är demokratins pris, de långsamma processerna. Alla måste tycka till, och det måste ju vara så. Men alla måste också kompromissa. Landskapsarkitektens roll handlar till stora delar om att kompromissa. Men vårt ansvar är att tillföra någonting mer.

– I vissa fall kan det dock vara extra värdefullt att arbeta med den trögare processen, brukarmedverkan, för att skapa identifikation med platsen. Skolor är ett sådant exempel, för att skapa förutsättningar för att undvika vandalisering och så vidare. Jag har gjort ett par skolprojekt. Men då har jag upptäckt att istället för att fråga vad de vill ha, vilket ofta leder till önskelistor omöjliga att tillmötesgå, fråga vad de vill kunna göra på platsen.

Daniaparken har ett rätt monumentalt formspråk, vilket kan vara provocerande (särskilt för landskapsarkitekter). Hur ställer du dig till den reaktionen?

– I Daniaparken ville vi arbeta med en storskalighet som kontrast mot ”byn” intill med sin medeltida karaktär. Vi ville skapa en plats där man kunde uppleva havet, se längre. Då blev det stora linjer, som vissa uppfattar som monumentalt har jag förstått. Men det är ju människorna som ska skapa livet, inte miljön.

– Monumentalitet, vad är det? Det kan ju vara ett maktspråk, och det är ju inte bra. Men det kan också vara något ceremoniellt. Det var det senare jag hade i åtanke. Jag hade varit på resa i Key West där de hade en ceremoni de kallade Celebration of the sun, då

alla gick ner till en särskild plats för att tillsammans betrakta skådespelet när solen gick ner. Man till och med klappade händerna när det var över.

Beskrivningen kan lätt associeras till användandet av en historia som grund för gestaltning. Parken berättar en väldigt påtaglig historia, vad skiljer den från historien om bagaren i bagarmossen? På detta svarar Thorbjörn det i Daniaparkens fall är en användbar historia och det är platsens egen. Horisontaliteten och plattheten. Det är en historia *och* ett sätt att tolka platsen.

Reflektion

Att skapa en plats är att berätta en historia och den historien kan vara subjektiv eller allmängiltig eller båda. Man kan berätta platsens historia eller sin egen. Om man använder sig av en subjektiv, privat historia döljer man kanske intentioner för användaren, men denna frånvaro av konventionella historier kan ju innebära en frihet för brukaren, som då måste uppfinna sitt eget förhållningssätt till artefakten, som i exemplet Bagarmossen. Att använda välkända etablerade historier är väl det vi gör oftast. Men hur skiljer sig den allmängiltiga historien från en mall som är tråkig och intetsägende? Kanske genom, som Thorbjörn säger, berätta platsens historia. Men platsens historia är inte alltid tydlig eller intressant, och innebär *alltid* en tolkning från landskapsarkitektens sida. Platsen berättar inte alltid själv sin historia, vi gör det åt den. Dragen till sin spets blir detta synsätt som att likställa landskapsarkitekten med oraklet i Delfi, där Apollon ersätts av platsen själv som berättar sin historia genom oss. Till viss del är det ju så, men som återberättare ger man ju sin version av historien. Dessutom måste vi ofta välja en av platsens multipla historier.

Är den tydliga historien ett sätt att hantera subjektiviteten eftersom den är transparent? Vad man än ritar berättar man en historia, projiceringen är en historia. Subjektiviteten går aldrig att undgå i det avseendet att man väljer vilken historia som berättas. Det viktiga är kanske att lämna rum att tolka och misstolka?

En konventionell historia berättad på ett nytt sätt i ett nytt sammanhang med nya huvudroller kan också erbjuda en kreativ scen för brukaren. Daniaparkens

monumentalitet, högtidlighet kan tolkas på många sätt, ceremoniellt, militärt. Det kan provocera eller väcka fantasin, högtidligheten. Men det är en tydlig historia, den är synlig. Den kan provocera för att den är synlig, men det gör den också möjlig att tolka och ifrågasätta. Dessutom är det svårt att förneka det är kul med historier, det är spännande med dramatik. Är det monumentala formspråket något som man *ska* provoceras av som landskapsarkitekt för att det inte följer det gängse ödmjuka förhållningssättet?

Jag minns när jag en gång när jag var i Västra hamnen vid solnedgången, hur alla var hänfödda. Även de boende som såg spektaklet varje dag i olika skepnader kom ut på sina balkonger och fotade. Undrar hur mycket det beteendet påverkas av hamnstråkets och parkens utformning? Har iscensättningen någon betydelse när spektaklet som bevittnas är så självklart? Det är förstås omöjligt att veta. Man kan veta om något blev bra eller dåligt, men det är svårt att veta exakt varför det blev så, man kan bara gissa. Kanske hade platsen blivit lika uppskattad om den hade sett ut på ett helt annat sätt. Möjligt är också att den inte alls hade fått samma betydelse. Det är en frustrerande tanke att inte kunna identifiera orsak och verkan, utan bara verkan och kanske orsak.

Utmärkande för exemplet Daniaparken i diskussionen om subjektivitet och ansvar är dock konsultens ifrågasättande av en så tydlig förutsättning som badförbudet var. Det visar på ansvarets tudelning för en landskapsarkitekt. Är ansvaret för programmet viktigast, att göra alla inblandade nöjda och följa alla regler eller är det ansvaret att handla efter sin egen övertygelse som är störst? Det beror på vem man frågar. Samma fråga skulle också kunna översättas till vem är den egentliga beställaren och hur tillfredställer man den beställaren?

Att välja ansvaret för beställaren och för att framförallt leverera det som efterfrågas är den lätta vägen. Man gör det man ska och kan inte hållas ansvarig för ett eventuellt misslyckande. Om man däremot ser ansvaret för sin egen övertygelse som större, för att man tror sig veta att det är den rätta strategin, och agerar efter det, då sätter man sig i en mycket mer riskfylld situation med större ansvar. Samtidigt har konsulten möjligheter att ta risker som en politiker inte kan ta. Tävlingsprogrammet var utformad med syfte att eliminera risk för att det måste vara så. Om konsulten sedan frångår programmet är det en annan sak. Kanske är ligger det ibland på konsultens ansvar att ta risker som

beställaren är oförmögen att ta? För beställaren ligger det ett visst självbedrägeri i den ansvarsfördelningen, men kanske fungerar det bra så. Tittar man på planen på Daniaparken så förstår man att det kommer badas, även utan en landskapsarkitekts sakkunnighet, men man väljer att lyssna på konsulten när denne försäkrar att nej, så kommer det inte bli.

När jag tog upp exemplet Daniaparken under en diskussion om ansvar med mina arbetskollabor så var reaktionen ungefär, ja, det kan han göra för att han är Thorbjörn Andersson, han har det mandatet, vi kan inte alla göra det. Men frågan är då: Kan han driva sitt eget spår för att han är Thorbjörn A. eller är han Thorbjörn A. för att han driver sitt eget spår? När en konsult är påstridig och ifrågasätter handen som föder, är det en fråga om självhävdelse eller snarare en fråga om att orka ta ett större ansvar än de flesta?

Sammanfattande begrepp:

Mandat

Metod

Integritet

Historia

Personlig/subjektiv historia

Allmängiltig historia

Open end

Vem är den egentliga beställaren?

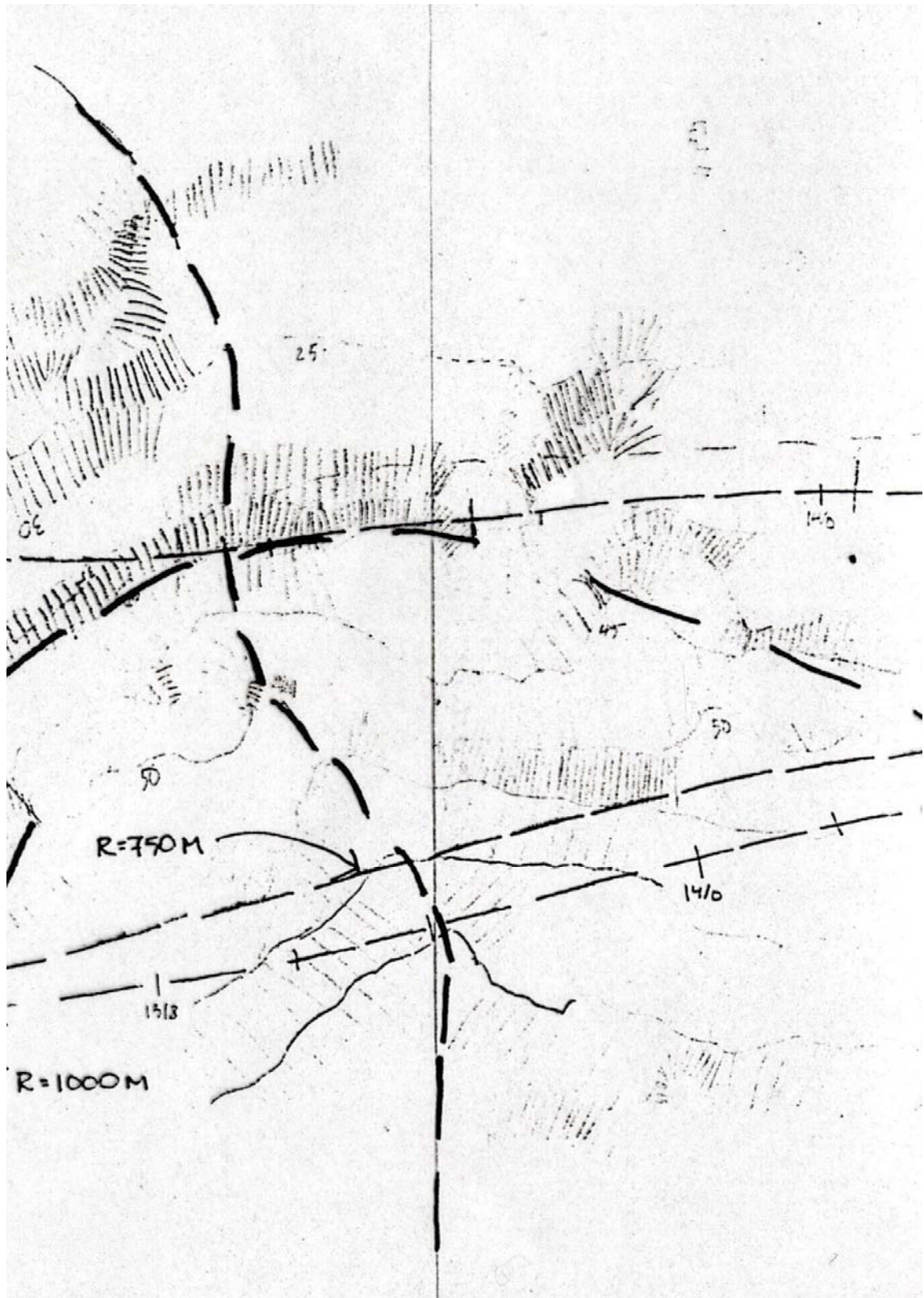
Skapa en rikare upplevelse

Ansaret är alltid delat

Långsamma processer – demokratins pris

Landskapsarkitektens ansvar att tillföra något mer är kompromisser

Monumentalt – maktspråk eller ceremoniellt?

2.3 Bengt Schibbye

Landskapsarkitekt

Egen konsultverksamhet, Schibbye Landskap

Examen: 1978

Projekt: Gränspassageprojektet. Högakustenbron.

Bengt Schibbye är verksam främst i norra Sverige där han arbetar mycket med landskapsanalys i större projekt. Detta skiljer honom från de två tidigare landskapsarkitekterna som båda arbetar med artefakter på ett tydligare sätt. Bengt arbetar främst med att förutse hur landskapet påverkas genom nya ingrepp och vilka de ingreppen bör vara. Han tar själv upp vikten av att hitta rätt skala när man ska utvärdera ett projekt, man måste veta i vilken skala man ska leta efter svaret, och det är kanske framförallt i skalan som de olika landskapsarkitekterna skiljer sig åt.

Jag ville veta hur en landskapsarkitekt som arbetar i den stora skalan, ställer sig till frågan om subjektivitet och ansvar. När Bengt medverkar i projekt ritar han inte lika tydligt upp en ny verklighet som de två andra landskapsarkitekterna gör, genom gestaltning och projektering av platser. Men han gör det genom att påverka större planeringsbeslut. I diskussioner om makt och landskapsarkitektur så talar man oftare om den mindre skalan, det offentliga rummet i staden, hur det används, brukarmedverkan och identitet. Inte lika ofta tar man upp naturrum, motorvägsdragning och gränspassager och vilket ideal som där projiceras. Det sker på en annan nivå. Visst finns det en debatt även här, ofta är ju ingreppen betydelsefulla, men den handlar inte om samma frågor. I större projekt får landskapsarkitekten som individ sällan samma roll, tänker jag mig.

I storskaliga projekt associerar jag landskapsarkitektur till mkb och min bild av yrket förskjuts från det intuitiva gestaltandet till den rationella analysen. Men strategiska ställningstaganden i form av en vägdragning är i lika hög grad en gestaltungsfråga påverkat av landskapsarkitektens subjektivitet som gestaltningen av Daniaparken.

Eftersom jag inte kände till några av Bengts projekt så bad jag honom själv föreslå ett som vi kunde diskutera kring. Det blev två, gränspassageprojektet i Tornedalen och en landskapsanalys han gjorde för placeringen av norra brofästet på Högakustenbron.

Gränspassageprojektet

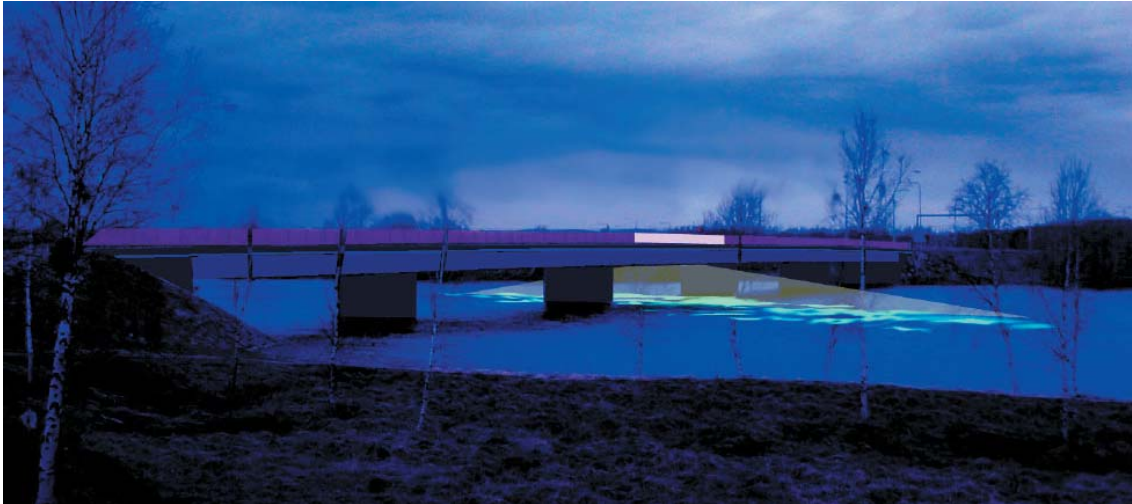
I gränspassageprojektet gjorde Bengt tillsammans med Nivå Landskapsarkitektur ett förslag på hur man kan hantera gränser som förlorat sin funktion. Gränsen mellan Sverige och Finland består av Torne älv. Tornedalen som älven löper genom har en tydlig regional identitet med ett gemensamt språk och en gemensam kultur som är starkare än de enskilda nationella.

När gränsen efter inträdet i EU förlorat sin tullfunktion och posteringarna lagts ner finns inte längre något tecken på att man passerar gränsen mellan två nationer. I ett pedagogiskt syfte att lyfta fram gränsen gjordes ett gestaltningsprogram av Schibbye Landskap och Nivå där man markerade gränsen genom bland annat ljusinstallationer och nya siktlinjer.

- Gränsen mellan Sverige och Finland består av ett vattendrag, vilket gör att den kan flytta sig upp till 100 m i sidled. Gränsdragningen reglerades 1810. Dalgången hade då samma kultur och ett gemensamt språk, gränsen kom att definiera två språk. Nu har en viss skillnad utvecklats men då fanns den inte.
- En gräns är ju som ett cellmembran som svarar mot tryck från ena eller andra sidan. Det har alltid funnits mycket handel och smuggling över gränsen. Än i dag åker svenskarna till Finland för att köpa sprit och finnarna åker till Sverige för snus.
- Det är en ekonomisk och till viss del kulturell gräns. Men med EU så försvann gränsfunktionen, det finns inga gränsposteringar längre. Över gränsen går sju broar, sju gränspassager, och någonstans på varje bro går gränsen, men man vet inte var eftersom det hela tiden förändras. Vid Torneo och Haparanda har man i princip byggt samman de två städerna och gränsen utgörs inte av mer än en vattenränna. Det finns ju en attraktivitet med gränser, en spänning. Det ville vi lyfta fram. Hur man hanterar gränser handlar ju om att anpassa eller kontrastera, och det är bara att välja.

I projektet Gränspassager väljer man att lyfta fram en historia som delvis är konstruerad, gränsen har aldrig varit en skiljelinje mellan kulturer, utan till största del en juridisk

gräns. Dessutom så gör man ett tydligt val när man väljer att illustrera gränsen som en markerad skiljelinje, när den egentligen består av ett naturligt landskapselement med en föränderlig karaktär.

Nattbild gränspassageprojektet

Bild: Schibbye Landskap/Nivå

Jag har i senare sammanhang frågat Bengt närmare om tankarna bakom projektet och anledningen till den starka narrationen. Han medger att syftet var en tydlig pedagogik. Dels för det lokala historieberättandets skull, för att ha en tydlig gräns att referera till när skolbarn får lära sig om Sveriges och Finlands historia. Dels för att turister ska veta när de passerar gränsen mellan de två länderna, man ville utnyttja den spänningen och attraktionen för att främja turistnäringen på båda sidor.

Högakustenbron

I projektet vid högakustenbron gällde insatsen en landskapsanalys för att bestämma var det norra infästet skulle läggas. Bengt menar att det vid den tidpunkten fortfarande var ovanligt att ta in landskapsarkitekter i planering av infrastruktur. Därför kom han in i ett relativt sent skede där hans insats till stor del begränsades av redan tagna beslut.

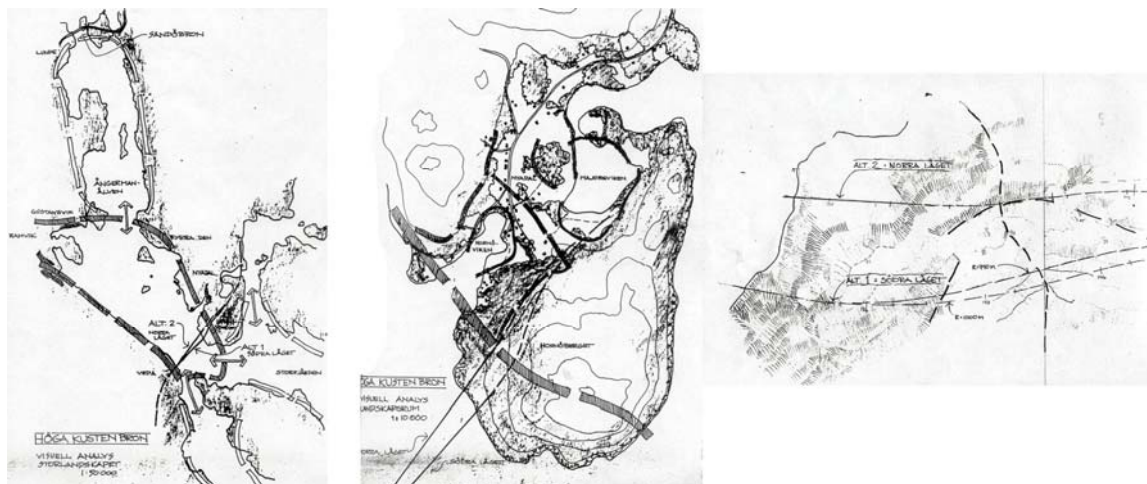
– Vår viktigaste uppgift är att hantera skala.

För att illustrera detta visar han en analys över högakustenbrons norra infäste. Med kartor och analyser i tre olika skalor visar han hur han metodiskt sökte skalan som var relevant för den aktuella arbetsuppgiften.

I första analysen i skala 1:50000 slog han fast att bron med sin planerade placering skulle skära av ett befintligt landskapsrum, alltså åstadkomma en ny gräns och två nya rum. Vid en placering längre österut hade detta undvikits och istället hade den naturliga uppdelningen förstärkts. Samtidigt skulle man dock påverka två landskapsrum, det yttre och det inre, vilket man undvek genom den planerade placeringen. Dessutom var brons placering redan avgjord när Bengt gjorde sin analys. Frågan var nu endast brofästets placering, där skalan 1:50000 inte gav rätt information.

Nästa skala, 1:10000 visade att brofästet skulle följa en bergkam, men var inte tillräckligt detaljerad för att kunna visa skillnaden mellan de två möjliga lägena. Istället fanns informationen som var relevant för beslutet i skala 1:2000, där man kunde se att en särskilt utmärkande bergkam gick längs den ena möjliga sträckningen. Detta avgjorde beslutet. Det andra alternativet hade inneburit att skära av ett befintligt landskapsrum och dessutom krävt större ingrepp och konstruktioner.

– I vilken skala spelar det roll måste man fråga sig. Gränser finns överallt, man måste hitta rätt skala.

Höga Kustenbrons norra brofäste i 1:50000, 1:10000 och 1:20000.

Bild: Schibbye Landskap

– Det är obegripligt att veta vad som är bra och dåligt. Vad man måste fråga sig är var vi hämtar självbilden. Arkitekter är ovanligt introverta, de hämtar bekräftelsen hos andra arkitekter. Landskapsarkitekten är lite annorlunda, vi förhåller oss till platsen. Man kan tycka att stadsbyggandet har förfallit. Men var hämtar vi då våra ideal? Från det egna skräpet?

Här berör Bengt en fråga som är viktig. Var hämtar vi idealen? När idealen inte ställs upp av samhället genom en tydlig stadsbyggnadspolitik, utan istället av kåren internt och av individen själv, blir de ideal vi projicerar genom vår designhandling endast något godtyckligt och subjektivt?

– Om man jämför landskapsarkitektur med andra professioner är medvetenheten om vår subjektivitet större. Vi vet att det vi förespråkar inte är sanning. En biolog ser inte på sin kunskap som att den är subjektiv, en kulturgeograf gör det kanske delvis. Det är en skala där vetenskapen är närmast sanningen, även om den forskningen också baseras på subjektiva ställningstaganden i grunden. Men vetenskapen har skaffat sig autonomi, även om vi vet att även den sanningen också förändras med utvecklingen. Det finns ingen objektiv sanning inom något fält.

– Vi ska förändra en situation, och det vi har att förhålla oss till är så komplext. Det är därför vi skissar, det är en hypotes. Man ritar, ser konsekvenserna, går tillbaka. Det är ett växelspel mellan lösning, inventering och analys. När jag började arbeta fann jag en bok om designteori, *How designers think*. Det är en bok som förklarar och avmystifierar designprocessen. Det var en ahaupplevelse, jag tänkte det är ju så vi arbetar! Det är det vi gör när vi skissar.

– Arkitekterna har en närmre relation till konstnären än vad vi har. Det grundar sig i modernismen och bauhausrörelsen där arkitekten skulle vara konstnär. Det vi landskapsarkitekter lär oss i skolan är att förstå kvalitéer, det är vår yrkesutbildning. Sedan är det en pedagogisk process att överföra detta till beställaren. Vi bidrar med sammanhanget. Det som är objektivt är den kunskap du har just nu. Vår yrkesutbildning är att förutse vad en gestaltning ger för effekt. Sedan måste man stå för vad som är viktigt, men det är det många inom kåren som inte gör, för det kräver mer.

– Varifrån får folk sina bilder och värderingar, måste man fråga sig. Drömfabriken. Media. Vi måste också erbjuda en alternativ bild. Vi har en pedagogisk uppgift. Lösningen kan förändra problemet.

Reflektion

Valet mellan att anpassa eller kontrastera uppkommer flera gånger under samtalet med Bengt. Kanske är det en fråga som är särskilt närvarande när man arbetar med större landskapsprojekt. Att lyfta fram en kontrast genom gestaltningen av ett landskaps-element innebär en starkare narration, man kanske förstärker en karaktär eller en historia genom att ställa ett konstruerat element mot de naturliga. Det är nog på det sättet att det tydliggör olika lager av narrationer, man berättar historien på ett tydligt sätt. Men det innebär också ett större ställningstagande och man väljer vilken historia som ska läsas in i ett visst sammanhang.

Bengt lägger inte in någon värdering i valet mellan de två strategierna, han förespråkar inte av princip det ena eller det andra, utan framhåller bara det faktum att man måste välja. Jag kanske i större grad förväntar mig att någon som arbetar med landskapsanalys har en mer naturvetenskapligt rationell inställning till gestaltungsprocessen. Till viss del har Bengt det eftersom han hänvisar till designprocessen, han vill ha ett rationellt namn på sin arbetsmetod. Men samtidigt förnekar han inte att svaren inte kommer ur designprocessen, utan till stor del är produkten av de val landskapsarkitekten gör. "Det är bara att välja."

Bengt menar att vi måste fråga oss var vi hämtar våra ideal. Medvetenheten är viktig. Han talar även om att erbjuda en alternativ bild. Ett alternativ till den bild vi får i media om hur vi ska leva och vad som ska prioriteras. Det är ett laddat ställningstagande. Man tar på sig en stor roll och ett stort ansvar om man ska erbjuda människor ett annat alternativ till det de spontant vill ha. Bengt använder även ordet pedagogik. På något sätt utbildar vi människor i alternativa livsstilar och ideal. Men vilka ideal är det då vi projicerar? Är skillnaden mellan landskapsarkitekters ideal och andra som har makt över livsmiljön så pass tydlig att den individuella variationen inom vårt skrå blir obetydlig? För vi måste ju vara överens om vilka alternativ vi ska erbjuda. Eller kanske inte. Kanske finns det en vits med att projicera en mängd subjektiva ideal (alla landskapsarkitekters individuella) i varierande form, men som ändå till största del har gemensamma grundvärderingar. När man går ner i detalj är det lätt att hitta saker som skiljer oss markant, men ser till gruppen som helhet har vi något gemensamt. Relaterat till andra yrkesgrupper bär vi på många gemensamma värderingar.

Sammanfattning viktiga begrepp

Skala

Anpassa eller kontrastera – bara att välja

Stå för vad som är viktigt (Integritet)

Landskapsarkitekten medveten om sin subjektivitet

Skissen är en hypotes

Designprocessen

Förstå kvaliteter

Pedagogik

Erbjuda en alternativ bild

Lösningen kan förändra problemet.

2.4 Reflektioner intervjuer

Alla intervjuade väljer i viss mån sina uppdragsgivare, ingen har privata byggbolag som beställare, vilket jag har som exempel i mitt projekt. Det verkar som om det är den första beställaren som väljs bort om möjlighet ges? Kan man då jämföra mitt projekt med deras? Jo, för att frågeställningarna är desamma, även om beställarens ambitioner och kunskap är olika.

Hur fri kan man ställa sig till uppdraget? Vari ligger uppdraget? Alla jag har intervjuat bekräftar att man måste vara till en viss grad självständig som landskapsarkitekt, kunna kritisera och omdefiniera uppdraget om man ska kunna göra ett bra jobb. En av de intervjuade är även konstnär. Är den största skillnaden då att man har en större frihet och kanske ett större ansvar att omdefiniera uppgiften? Monikas projekt har en stor bredd och själv skiljer hon på sin konstnärliga verksamhet och landskapsarkitekturen, men det är trots allt samma kontor. Är det var man lägger sig på skalan av självständighet som definierar om man är konstnär eller landskapsarkitekt, eller är det endast erkännandet av konstvärlden som kan ge mandat att skapa ifrågasättande landskapsarkitektur? Det finns idag arkitekter som själva söker upp sitt projekt och sin beställare, utan att för den skull kalla sig konstnärer. Ett exempel på det är arkitekterna Fantastic Norway som kör runt i sitt mobila kontor på norska landsbygden, bosätter sig för några månader i en by och uppfinnar ett projekt som fungerar just där. Det är ett

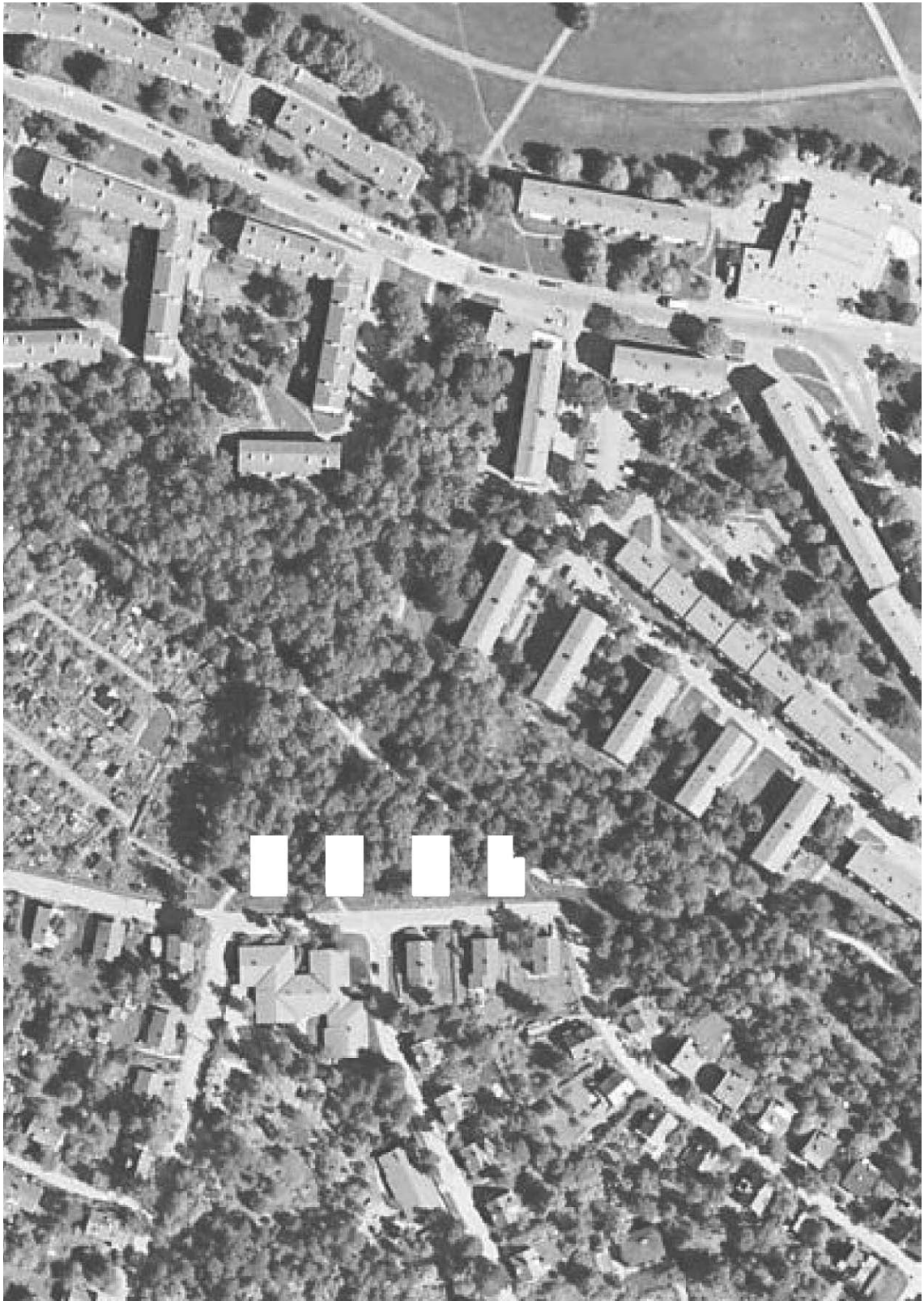
arbetssätt som påminner om konstnärens i sin autonomitet och genom att det är ett personligt initiativ.

Subjektiviteten framträder i intervjuerna mer än något annat som ett redskap för att kunna ifrågasätta och hålla sig kritisk. Det finns ingen förbestämd sanning över vad som är rätt och fel, däremot måste man kunna ta ställning för det alternativ man tror på, vilket innebär ett personligt (subjektivt) ställningstagande. Jag har utgått mycket från inställningen att subjektivitet är något övervägande negativt, i bemärkelse av en snäv och vinklad bild av verkligheten, min egen, men subjektivitet framställs här även som en stor tillgång. Monika talar om engagemang och hur det alltid inbegriper subjektivitet. Bengt talar om att stå för vad som är viktigt. Thorbjörn nämner integritet. Enligt Nordsteds svenska ordbok är integritet ”förmåga att kunna handla helt efter eget samvete”. Även om detta samvete nu är relativt, det är vi själva som sätter de moraliska ramarna, så är det ju ett ord med stark positiv klang. Det associeras med ställningstaganden som ifrågasätter starka krafter och en allmängiltig sanning som ingen annan ifrågasätter. Kejsarens nya kläder. Ett bra arbete förutsätter viss frihet och mod att lita till sin subjektivitet i form av ett personligt ställningstagande. I gammal existentialistisk tradition är vi dömda till frihet och ansvar och ångest som en följd av det, men det måste tilläggas att vi gör val som påverkar andra människor, vi gör deras val åt dem. Det är inte vi själva som tar konsekvenserna för vårt handlande, brukaren och beställaren gör det.

Ett verktyg som är viktigt i det här sammanhanget är erfarenhet, något som jag saknar och de tre har gott om. Mina tvivel uppkommer ofta när jag inser att jag faktiskt inte kan garantera en viss utkomst av en viss strategi. Den garantin kan ingen erfarenhet ge, men man har en bättre beslutsgrund med erfarenhet. Thorbjörn talar om mandat som något man får dels genom sin utbildning, dels genom yrkeserfarenhet. Man skulle kunna se det som ett erfarenhetskaptal som byggs upp med tiden, men som får olika form beroende på vem man är som person. Yrkesverksamma landskapsarkitekter bygger upp olika mängd och typ av mandat genom *vad* man arbetar med och *hur*, och även kanske hur bra man är på att hävda sin ståndpunkt. Jag tänker att kanske har flera av mina frågeställningar uppkommit för att mitt mandat har varit större än vad jag har känt mig bekväm med, större än vad jag har haft belägg för. Antagligen en följd av att ha kommit ut i arbetslivet under en högkonjunktur.

Hur hade en diskussion kring mindre lyckade projekt sett ut? Ett projekt de i alla fall själva var mindre nöjda med. Där reaktionerna på projektet inte blev de förväntade. Det har på sätt och vis varit lätt för de intervjuade att hävda subjektivitetens legitimitet när fokus har lagts på ett projekt de är nöjda med.

Att kunna ifrågasätta beställaren är något som alla tre verkar tycka är viktigt, något som också hör samman med diskussionen om integritet och frihet att ifrågasätta uppdraget. Det tas också upp i samband med mandatet man skaffar sig. Monika tar även upp pedagogik i syfte att utbilda beställaren, något som alla intervjuade verkar ha erfarenhet av.

3 Fallstudie

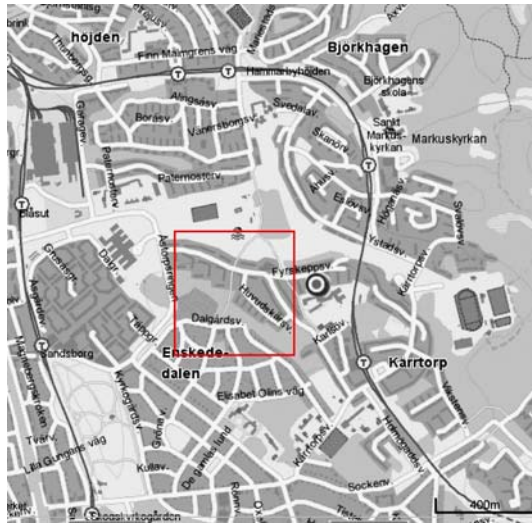
Jag kommer här att analysera ett projekt som jag arbetade med i fyra veckor under våren 2007, efter att ha arbetat på kontoret i sju månader. Jag var handläggande landskapsarkitekt, vilket gjorde att jag fick ta många beslut, efter rådgivning med mina äldre kollegor. Det är ett av de projekt jag arbetade med under våren där de frågeställningar dök upp som jag nu behandlar i denna uppsats.

Det var ett av mina första uppdrag och jag skulle ensam representera landskapsarkitektens kunskande och mandat. Detta gjorde att jag många gånger vacklade och ifrågasatte mina beslut och mina prioriteringar. Ofta utav rädsla för att ha gett beställaren och användaren en lösning som var frukten av min egen subjektiva tolkning. En tolkning genom vilken jag uteslöt andra, kanske bättre lösningar. När man arbetar under ett yrkes mandat, så utger man sig för att ha en specifik kunskap och därigenom den lösning som det kunnandet leder fram till. Men även om grundkunskapen är given, den jag fått genom utbildningen, så är lösningen inte det.

Projektet bestod i att behandla marken kring fyra flerbostadshus för seniorer (55+), inpassade i ett redan etablerat bostadsområde.

3.1 Området och programmet

Situation

Tomten ligger i Kärrtorp söder om Stockholm. Det är en förort med blandad bebyggelse, tät centrumbebyggelse nära tunnelbanan och stora områden med småhus samt lamellhus längre ut. Den aktuella tomten ligger i en norrsluttning mot ett stråk av naturmark. Grönstråket avgränsar ett lamellhusområde från 40-talet mot ett område med småhusbebyggelse från 70-talet. Den gröna dalen som naturmarken utgör bildar ett viktigt kommunikationsstråk för de boende runt omkring då flera gångstråk möts längs denna sträcka. Tomten gränsar även till ett av Stockholms äldsta koloniområden.

Min uppgift var att höjdsätta husen och behandla marken runt omkring, mot naturmark, gata och gårdarna mellan husen. Jag skulle framställa systemhandlingar på marken, parallellt med att detaljplanerna fastställdes.

PROGRAM ENLIGT BESTÄLLAREN

Höjdsättning hus, utformning av gårdar, höjdsättning släntning

Prioritet: attraktiva lägenheter

Målgrupp: köpare

PROGRAM ENLIGT LANDSKAPSARKITEKTEN

Höjdsättning hus, utformning av gårdar, höjdsättning släntning

Möte mot naturmark och övrig bebyggelse, möte mot offentligt stråk och gata

Prioritet: attraktiv helhet

Målgrupp: köpare och boende i området (tredje man)

3.2 Gestaltungsstrategin

Några grundprinciper var redan lagda från tidigare faser. Husens position var bestämd och inritad i detaljplanen. Det fanns en målsättning från kontorets sida att de skulle ligga så högt som möjligt för att skydda mot insyn i de nedersta lägenheterna mot gatan, vilket gjorde att höjden avgjordes av stadens tillgänglighetsrekommendationer för lutning mot entré. En principiell skiss var även gjord för parkeringen och gårdarnas anslutning till gatan.

En viktig punkt för mig var att husen och gårdarna skulle smälta in med den omgivande miljön. Därför valde jag att göra den hårdgjorda gården mindre för att kunna slänta av mot naturmarken tidigare. Det skulle medföra både fördelar och nackdelar

Fördelar:

Lägenheterna skulle komma upp från marken i norra änden och kunna ha balkonger istället för uteplatser

Den gräsbeklädda slänten mellan husen skulle stärka intrycket av närhet till befintlig naturmark.

Slänten skulle bli längre och flackare och därför smälta bättre in i topografin.

Gränsen mellan privat och offentligt skulle vara tydligt, men mot naturmarken skulle de ta upp strukturen som lamellhusen på andra sidan hade, hus i park.

Lägenheterna som hade balkonger mot gård skulle få distans till den gemensamma gården.

Nackdelar:

De nedre lägenheterna skulle få balkonger nära marken istället för uteplatser, vilket enligt byggherren är mindre attraktivt.

Den tillgängliga gården skulle bli mindre.

Jag hamnade i diskussion med beställaren angående min föreslagna släntning. Denne förespråkade en plan yta så långt som möjligt för att kunna göra uteplatser till alla bottenvåningar och att sedan slänta av i rasvinkel, med motivet var att kunna sälja lägenheterna till ett högre pris. Mitt motiv för att inte göra så var att det skulle innebära ett större ingrepp i den befintliga miljön och därigenom också innebära en sämre utemiljö för de boende. Det skulle dessutom innebära plåtåliknande uteplatser.

Det första av mina argument kan jag i efterhand se som fullt legitimt, mitt förslag tog hänsyn till den befintliga situationen, topografiskt och stilmässigt. Men detta innebar inte något starkt argument för beställaren. Det andra argumentet, att det skulle innebära en sämre utemiljö, är inte lika självklart. Kanske skulle det bli bättre, kanske sämre. Den tillgängliga gården skulle bli större, men övergången mot naturstråket skulle bli brantare och mer markant. Kanske hade den andra lösningen bättre tillgodosett de boendes användande av utemiljön. Men trots att beställaren vill ha den lösning som ger mest till de framtida kunderna, så kan jag som landskapsarkitekt inte låta bli att ta ett större ansvar.

Jag kan inte komma ifrån att jag inte ville tro på beställarens lösning rent instinktivt, och att det därför var lättare att hitta argument mot den än för. Det som är intressant i detta är att försöka ta reda på varför ett initialt ställningstagande görs, på vilka grunder. För det är ofta mot det ställningstagandet som resten av för och motargumenten under designprocessen vägs mot. De attraktiva uteplatserna skulle i värsta fall bli plåtåer, medan balkonger skulle kunna sväva i grönska. Men självklart är det så jag väljer att förutspå de olika alternativen när jag redan har en åsikt.

När vi presenterar ett förslag för en beställare använder vi oss av retorik. Jag anspelar på mitt yrkeskunnande och retoriken får ofta formen av vetenskapliga argument kombinerat med säljande bilder. Det är retoriken som framtvingar ett ansvarstagande. Min påverkan ligger i skillnaden mellan att enbart rita upp det beställaren begär, på beställarens villkor och med beställarens prioriteringar, och att driva projektet lite längre, i en lite avvikande riktning. Det är i det glappet som ansvaret för min gestaltning uppstår. Jag ber beställaren investera i något som är lite annorlunda för att jag tror att

det blir bättre. Ansvar för min produkt har jag visserligen ändå, men det är större när jag har övertalat någon.

Tvärsektion som visar den föreslagna slänten

Bild: ÅWL

Illustrationsplan som visar gårdarnas föreslagna disposition

Bild: ÅWL

3.3 Reflektion

Den problematik jag uppehöll mig längst vid var hur gården mötte det allmänna grönstråket, kanske för att det var den fråga jag var ensam att bevaka. Beställaren är inte engagerad i frågor som rör området som helhet, det är stadens ansvar, men de två kommunicerar inte under processens gång, utan först när bygglov ska in. I detaljplaneskedet hade staden klargjort vissa riktlinjer. Till exempel skulle en utmärkande tall sparas vid hus fyra, vilket huset fick anpassas efter. Men under tiden jag arbetade med handlingarna fanns det ingen dialog mellan de två aktörerna. Därför var

jag tvungen att lyfta fram många frågor som jag ansåg viktiga utan att beställaren hade efterfrågat mitt engagemang eller prioriterade samma frågor som jag.

Ett tydligt exempel på denna problematik var att jag ville börja slänta av mot naturmarken redan mellan husen, för att få en mer naturlig slänt och för att minimera påverkan på marken runt omkring. Dessutom skulle bottenlägenheterna då ha balkong istället för uteplats mot naturmarken vilket jag ansåg vore ett bättre möte med det allmänna lummiga gångstråket och hus-i-parkbebyggelsen på andra sidan. Beställaren föredrog dock uteplatser eftersom detta skulle öka lägenheternas attraktivitet och värde enligt denne. Jag framhävde att låga balkonger visst kan bli attraktivt om det finns grönska runt omkring men och att eventuella uteplatser skulle ligga på en plåtå.

Mina argument var motiverade, men inte objektiva. Jag hade kunnat välja att argumentera för motsatt förslag, och kanske hade jag då hittat en annan lösning, en bättre lösning som förenade alla intressen. När jag väl hade bestämt mig för vad jag ansåg var bäst så hittade jag argument som passade mitt förslag.

Vem var min viktigaste målgrupp? Beställaren, den framtida köparen eller de boende runt omkring? Grundades mina prioriteringar i respekt för stadsbyggnadshistoria, vad jag trodde var rätt enligt kåren eller var det rent av mina egna estetiska ideal, tycke och smak, mitt professionella hävdelsebehov som drev mig? Det finns även en starkt politisk aspekt i detta, man skulle också kunna kalla det för värdegrund, som är ständigt närvarande för att den ligger invävd i mina genom utbildningen givna kunskaper. Det att det allmännas intressen alltid ska ställas mot individens, där den senare är underordnad. I detta fall utför jag ett arbete på uppdrag av en privat beställare som i sin tur kommer att sälja vidare min produkt i syfte att tjäna pengar. Det är inte ett av de intressen som jag under utbildningen lärt mig prioritera. Snarare är det ett intresse som ska stävas, och frågan är om detta påverkar resultatet av mitt arbete.

Hur påverkas jag av att se beställaren som en motståndare? Av de landskapsarkitekter jag intervjuat är det ingen som gärna arbetar med denna typ av beställare, de stora privata byggherrarna. Ändå är det en otroligt viktig del av vårt arbete, det genom dessa beställare som de flesta nya bostäder produceras och bostadsmiljöer, vardagens livsmiljö, har alltid varit en viktig fråga för landskapsarkitekter.

En annan aspekt är att bostadsbolagen faktiskt säljer sina produkter genom att anspela på de värden som landskapsarkitekturen många gånger står för, både i samhällsplaneringen i stort och inom projektets ramar. Närhet till naturen och grönskande gårdar läggs alltid in i den säljande texten till ett nybygge, om det är möjligt. I illustrationerna som används till samråd och för att sälja lägenheterna är husen ofta klädda i ett dis av lummig försommargrönska. Det är en sak att bilden ofta är långt från verkligheten när projektet står klart, men den borde ändå återspegla en ambition.

Denna illustration togs fram före min medverkan i projektet i syfte att beskriva projektet under bygglovsfasen och för beställaren att använda i försäljningssyfte. Den framställer den nya bebyggelsen som väl integrerad i den befintliga naturmarken.

Bild: ÅWL

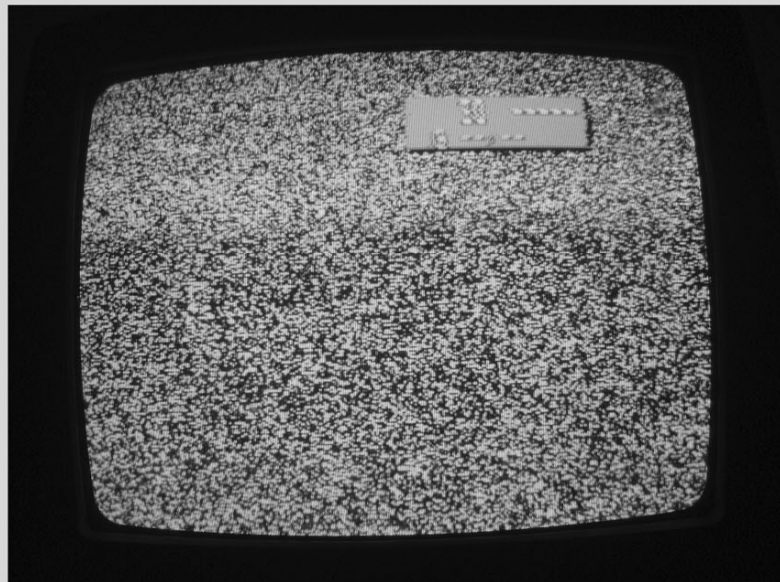
I så fall är mina prioriteringar inte oförenliga med beställarens, snarare tvärt om. Frågan är sedan om min gestaltungsstrategi var den bästa för att tillgodose alla intressen och ge det bästa resultatet. En fråga som inte kan besvaras. Hur hade det blivit om jag gjort på något annat sätt, hade det gjort någon skillnad, kommer den valda gestaltungsstrategin fungera som jag har tänkt? Detta är kunskap som kommer med erfarenhet, men som aldrig helt kan besvaras. Fokus här är inte hur man löser ett problem gestaltungsmissigt utan snarare vilka föresatser man har och varför. Nästa steg är att se hur de föresatserna materialiserades och jämföra resultat med ambition. Men tydligt är att min gestaltning illustrerar en värdegrund. Den ordnar en hierarki.

En annan rädsla uttryckt internt från kollegor och från beställare, som i detta fall inte gav upphov till någon debatt men som också gav upphov till funderingar hos mig själv

var frågan om platsprogrammering. Vid gestaltande av bostadsgårdar, särskilt små som dessa, eftersträvas ofta total programmering för att motverka förvirring och styra användandet till det förutspådda. Detta är ett synsätt som jag har svårt att förlika mig med för att jag anser att det återspeglar en brist för förtroende i användaren. Jag måste ändå tro att människor hittar till sin entré även om vägen dit inte har en avvikande markbeläggning. Men har jag rätt att eftersträva en otydligare gestaltning bara för att det är min personliga uppfattning att miljön blir mer stimulerande om man låter människor själva lära sig använda den? Skapar jag förvirring och dåligt fungerande platser om jag motsätter mig vissa vedertagna gestaltningsmetoder och bör jag istället anpassa mig efter systemet för att det är ett språk som användaren förstår och vill ha?

I samma genre ligger rädslan för det icke omhändertagna och att gränsen mellan det allmänna och det privata måste vara tydlig. Har jag rätt att tillåta viss förvirring och därigenom friktion för att jag tror att det leder till en rikare upplevelse? Eller handlar det egentligen i grunden om min personliga värdegrund, att jag tycker att samhället i stort borde se ut på ett annat sätt, och har jag i så fall rätt att hävda de idealen?

Har man rätt att riskera förvirring eller måste man rätta sig efter invanda mallar för att människor kan läsa det lättare? Monika gör det inte, Thorbjörn gör det inte, man kan jag som är utan erfarenhet jämföra min situation med deras? Jag tycker det eftersom projektets skala i detta fall ändå är i proportion med ett mycket mindre mandat. Jag har en skyldighet att i viss mån eftersträva de ideal jag tror på, naturligtvis kombinerat med en lyhördhet, annars blir mitt engagemang omöjligt och min insats förlorar i värde.

4

Tre utgångspunkter

4.1 Samhället

I denna del beskriver jag hur arkitektur fungerar som en projektion av samhällets ideal och varför det då blir så viktigt för oss att kunna motivera våra ställningstaganden ur ett samhällsperspektiv. Detta orsakar problem då samhällets direktiv är otydliga och marknaden har fått en större roll i att ställa upp villkoren för vår verksamhet, vilket inte överensstämmer med den nyttoorienterade bilden av vårt yrke. En nyttoorienterad produkt och verksamhet kan inte värderas av marknaden.

Arkitektur och landskapsarkitektur företräder en offentlighet, även när den är privat. Vi är samhällsbyggare. När vi ritar och planerar projicerar vi en bild av hur samhället bör fungera för att vi *ordnar* det fysiska rummet. Vi berättar hur människor förväntas leva, vi beskriver samhällets hierarkier. Därför är bildens härstamning så viktig, därför vare sig vi vill eller inte så är den officiell.

4.1.1 Legitimitet och nytta

Jag har intrycket av att vår yrkeskår befinner sig i ett läge av förvirring. Man håller fortfarande på att anpassa sig till de nya förutsättningar som nätverksamhällets snabba förändringstakt innebär för vårt arbete. Arkitekten måste nu motivera sin existens på ett

nytt sätt, från att ha varit en uttolkare av en permanent sanning och det moderna samhällets scenograf, till att endast vara en av flera medspelare. Betecknande för vår tid är snarare avsaknaden av en förhärskande sanning, vilket gör arkitektens roll som samhällsbyggare svårare att definiera och vårt mandat således svårare att berättiga rationellt. Kanske gäller detta i ännu högre grad landskapsarkitekten vars korta yrkeshistoria inte ger oss någon etablerad identitet att gömma oss bakom. Detta gör att vår yrkeskunskap måste bevisas i större utsträckning än till exempel husarkitektens, och eftersom vi hela tiden mutar in nya arbetsområden har vi en identitet och en expertis som kontinuerligt måste omdefinieras. Genom att ständigt utsättas för skepsis måste vi motivera, också för oss själva, behovet av just vår yrkeskunskap.

"Att debatten om relationen mellan arkitektoniska och filosofiska tankefigurer har intensifierats efter dekonstruktionen är tydligt, liksom att de senaste decennierna har kännetecknats av en snabb förbrukning av filosofiska modeller och referenser, vilket säkerligen tyder på en viss ytlighet, rentav ett desperat sökande efter legitimitet."
(Wallenstein, 2004, s 9)

Frånvaron av en vägledande officiell utopi, menar jag, tvingar fram alternativa sätt att definiera värdegrunder där ansvaret förskjuts mer mot arkitekten själv. Arkitekturen blir som vilken produkt som helst som produceras, marknadsförs och konsumeras. Värdet synliggörs genom ekonomisk och social bekräftelse eller genom produktion av händelser, beteenden och åsikter. Arkitektens värde blir inte beständigt utan relativt och föränderligt.

"Men även som lyhörd gentemot byggbolagens säljandelningar, företagens PR-konsulter eller köparens val av planlösningar, rymmer arkitekturen fortfarande inslag av att utgöra en *generell* kategori – det vill säga att vara undantagen från den kommersiella utbyteskulturen." (Gabrielsson 2006, s 16)

Problematiken uppstår när jag som landskapsarkitekt vill se min produkt som etiskt riktig, en "god" produkt, vilket utgör en svårighet när jag inte har någon utopi med allmängiltiga ideal att hänvisa till. Självbildens jag erhållit under utbildningen och inom kåren är att vårt syfte är nyttoorienterat och vi vill ogärna likställa vår produkt med vilken konsumtionsvara som helst. En vägran att låta sig värderas av marknaden. Därav uppstår jakten på legitimitet och samhällets välsignelse.

”Som landskapsarkitekt bidrar du kreativt till utvecklingen av det moderna samhället genom att uppfylla de förväntningar och lösa de problem som finns för städer och andra landskap i förändring.”

(Ur beskrivning av landskapsarkitektprogrammet, SLUs hemsida 2008-03-05)

Texten beskriver landskapsarkitektens bidrag till utvecklingen av samhället som något neutralt, något som leder mot ständig förbättring, och hänvisar till en sorts tyst överenskommelse om vad ett bra samhälle är. Retoriken visar även en frånvaro av det personliga avtrycket och ansvaret för det egna ställningstagandet. Landskapsarkitekturen framställs istället från sin mest ödmjukt neutrala sida, som ett verkställande organ. SLU definierar vår praktik som en kreativ verksamhet, men i samma mening som en uppfyllelse av förväntningar och lösande av problem, något som jag ser som motsägelsefullt. I ordet *kreativ* tolkar jag in ett nyskapande, innovation, och ordet *förväntningar* ger sken av att en riktning och en problemställning redan finns formulerad. Men i det kreativa ligger väl att definiera just vad dessa förväntningar består i, med en kritisk granskning av varifrån de kommer och varför. Skillnaden ligger i om landskapsarkitektens praktik definieras som en verkställande eller en styrande handling.

Många examensarbeten som presenterats på landskapsarkitektutbildningen det senaste året har berört frågor om makt, subjektivitet och meningsfullhet. Jag tolkar det som att det finns ett behov hos unga landskapsarkitekter att ifrågasätta och definiera sin roll och läsa in den i ett samhällsperspektiv. Flera har sökt verktyg för att sätta in sitt arbete i ett större sammanhang. De har bland annat skrivit om designhandlingen, vilket ansvar den innebär och hur den påverkar människor, utforskat aktuell arkitekturteori och filosofi för att hitta möjliga synsätt och sökt i hållbarhetsidealet för att hitta en mening för sin verksamhet. Det sistnämnda ägnar sig Lina Sofia Engström åt i sitt examensarbete ”Hållbar estetik – En nyckelfråga för framtidens landskapsarkitekter”

”Om jag som landskapsarkitekt ansluter mig till samhällets målsättning att skapa så hållbara livsmiljöer som möjligt bör synsättet vävas in i min designhandling. Om mitt mål dessutom är att skapa en så meningsfull miljö som möjligt blir design synonymt med att skapa en av hållbarhetsidealet genomsyrad mening. Av denna anledning har även

frågor om etik, värdegrund, kvalitet och mening inordnats i det estetiska förhållningssättet.” (Engström, 2008, s11-12)

Vad som är betecknande här och återkommande i flera av det senaste årets teoretiska examensarbeten är sökandet efter meningsfullhet. Hur gör man sin designhandling meningsfull? Enligt Engström blir en designhandling meningsfull och legitim genom att representera ett ideal som kan härledas till en mer omfattande samhällssyn, sanktionerat av ett offentligt organ. Arbetet är ett exempel på sökande efter konkreta ideal och förhållningssätt.

I ett första steg innebär detta att definiera en värdegrund, vilket kan göras svårt eller lätt. I detta fall är det hållbarhetsidealet som används, vilket författaren utvecklar och ur vilket hon sedan plockar fram ett antal förhållningssätt som kan appliceras på yrkesutövandet. Hållbarhetsidealet innefattar ekologisk, social, ekonomisk och även estetisk/kulturell hållbarhet. Idealet ger ett mål men inget konkret svar på hur hållbarhet uppnås. Det andra steget i jakten på ett förhållningssätt är just att tolka och översätta ett ideal och en värdegrund till konkreta situationer och metoder. Där kan man omöjligen tillhandahålla en mall och den personliga tolkningen, subjektiviteten blir återigen en faktor. Varje tolkning medför ett ansvar för individen som gör den, oavsett om man inför sig själv och andra har ett formulerat ideal som grundläggande mål.

Den här uppsatsen har stora likheter med Engströms i sitt syfte. Jag söker också ett förhållningssätt till min designhandling. Det handlar i mitt fall till stor del om att undvika ansvar, att ha ett ideal att referera mina projektioner till. Jag har dock insett att detta skyddsnät inte finns att finna. Att ha en övergripande grundinställning är en sak, den är inte omöjlig att formulera. Hur detta påverkar mitt agerande är en annan. Hur jag än vänder det måste jag inse ingen kan sanktionera mina designhandlingar förutom jag själv, och ansvaret för dem kommer alltid att vara mitt eget. De blir meningsfulla för att jag är engagerad. Enligt Monika innebär engagemang alltid subjektivitet. I så fall blir mina handlingar meningsfulla för att de inbegriper min subjektivitet.

I ”Arkitektur som kunskap” liknar Björn Linn arkitekturen vid ett ”komplext adaptivt system”. Systemet utmärks av många parallellt agerande enheter där miljön utvecklas genom interaktioner mellan dessa, utan total kontroll från ett enskilt håll. Linn menar

alltså att arkitekturens natur är föränderlig. Den *anpassar sig* som ett biologiskt system efter omständigheterna och utvecklar nya former och egenskaper allt eftersom förutsättningarna förändras. (Linn, 1998)

Den här processen kan beskriva vad som ständigt pågår inom arkitekturfältet, särskilt idag. Då utvecklingen går snabbare runt omkring oss förändras även produktens natur. Vi måste då ständigt fråga oss vilket syfte vi har och vad som legitimerar vår verksamhet. Eftersom systemet är föränderligt söker man ett mål att förhålla sig till. Som landskapsarkitekt kan jag arbeta i många olika sammanhang, med olika metoder och slutprodukter, vad har jag då för grundläggande syfte att förhålla mig till?

”Utmärkande för systemet är sålunda är *vad* det ordnar och organiserar, och mot *vilket* mål. Dessa karakteristika avgör också vilka slags byggbitar systemet skapar.” (Linn, 1998, p.146)

Detta exempel kan kopplas till de tankegångar jag själv har haft och som jag har sett prov på i flera andra examensarbeten och annan teoribildning inom landskapsarkitekturens område. Det ständiga sökandet efter berättigande (mål) är nödvändigt för att yrket ska kunna existera. Samtidigt som det komplexa systemet beskrivs som en relativt neutral rörelse där komponenter bildas som svar på faktorer utifrån, ett system vars primära mål är att överleva, så krävs för att systemet ska fortsätta existera ett mål som kan åstadkomma en riktning och därigenom en rörelse (arkitektonisk aktivitet). En riktning eller ett mål att förhålla sig till krävs för att aktiviteten ska kunna fortgå.

Den här problematiken kan lätt associeras till landskapsarkitektur, sökandet efter ett mål att förhålla sig till i ett samhälle som inte upprättar det för oss. Vi kan inte arbeta med att gestalta livsmiljöer utan att reflektera över hur vi vill påverka de människor vi arbetar för, vi behöver klargöra vår värdegrund för att kunna arbeta med ett syfte. Samtidigt som landskaparkitekturens styrka ligger i dess svårdefinierade uppgift, det kan ju röra sig om så vitt skilda skalor och produkter, så vill vi gärna formulera ett generellt mål för verksamheten eftersom det annars blir svårt att hävda dess funktion. Sedan måste man som individ tolka detta generella mål och applicera det i specifika arbetssituationer.

4.1.2 Strävan efter neutralitet

Här kan man dra en parallell till den analytiska filosofins problemorienterade tänkande. Ett tänkande som till stor del har präglat landskapsarkitekturen i Sverige, framförallt genom sin starka koppling till naturvetenskapen. I utbildningens ungdom under 60- och 70-talen utvecklades den mot det vetenskapliga/analytiska snarare än mot det estetiska/intuitiva i ett försök att reducera arkitektens subjektivitet genom rationalitet. I boken om Per Friberg beskrivs utbildningens utveckling under hans tid som professor på Alnarp och vilka motsättningar detta ledde till. (Stannow, 2005)

"Ordet "vacker" var mer eller mindre struket ur listan på eftersträvansvärda kvalitéer och istället betonades ämnets analytiska sida. Olika vetenskapliga ämnen gjorde sitt intåg på utbildningen: landskapsvård efter biologiska principer, markvetenskap, hydrologi, sociologi, geodesi, ekologi. Per Fribergs egen metod – att med skisspennan resonera sig fram till den bästa lösningen, hans smeknamn under de tidiga Alnarpsåren var just "Skizza" – betraktades som alltför subjektiv och sakligt ogrundad." (Stannow red., 2005, s 12)

Naturvetenskapen och det analytiska tänkandet ställer till problem när jag försöker finna en djupare mening med arkitekturens verksamhet idag. Så länge verksamheten har som krav att ett formulerat mål ska finnas så är man fast i tänkandet om en förhärskande sanning, vilket är mycket begränsande och tidsödande. En lösning kan aldrig motiveras genom att vara den rätta, bara en av de rätta för ett utvalt scenario. Dessutom tenderar den vetenskapliga etiketten att presentera kunskapen och verksamheten som något skenbart neutralt, den oberoende sakkunnigheten, vilket begränsar möjligheterna till ifrågasättande och självkritik.

Om arkitekturen däremot frikopplas från idén om objektiv rationalitet så får jag frihet att nyansera verksamhetens mål och mening. I mitt eget sökande efter ett förhållningssätt har jag haft större hjälp av den kontinentala filosofin där, som jag tolkar det, svaren inte söks i det rationellt analytiska utan i varje situations specifika förutsättningar. Detta innebär större frihet i sökandet efter ett existensberättigande. Sökandet i sig själv är ett självändamål och varje situation är unik och har fler än en sanning.

När landskapsarkitektur ska legitimeras som yrkeskunskap lyfts ofta det rationellt vetenskapliga i kunskapen fram. Detta begränsar till viss del möjligheterna till diskussion och ifrågasättande. Vi lär oss att svaren finns i inventering-analys-förslag, metodik, naturvetenskap och en del formgivning, där diskussionen om individens designhandling ofta begränsas till det sista. Det blir en självzensur som ger en falsk bild av vad verksamheten egentligen innebär. Analysen är också subjektiv. I värsta fall kan idén om verksamhetens rationalitet leda till ett ”bra-är-det-som-är-bra-argument”, för att använda Lars Mikael Raattamaas ordval, som begränsar möjligheterna till självkritik och utveckling. (Raattamaa, 2005, s 207)

4.2 Kåren

I denna del beskriver jag hur kåren svarar på samhällets nya förutsättningar genom en intern diskussion och formering. Detta genom att lägga större ansvar på arkitektkontoren och på individen och uppmåna till större initiativ vilket innebär att ansvaret för upprättandet av ideal och målsättningar läggs på arkitekterna själva.

4.2.1 Arbetsfältets vidgande – nytt ansvar

Arkitektens produkt har också förändrats. Kåren har rört sig från ett praktiskt, konstnärligt och ingenjörsmässigt hantverksskunnande med syfte att producera artefakter mot en kunskap där processer, metoder och koncept har fått allt större betydelse. Dessutom arbetar fler yrkeskategorier idag med arkitektnära situationer och arkitektens roll blir mer diffus. Den blir svårare att sätta ord på och svårare att hävda i konkurrensen.

Sveriges arkitekter har nyligen tagit fram ett diskussionsunderlag för att hantera yrkets nya förutsättningar. I ”Tio utmaningar och möjligheter för arkitektföretagen” tar man upp just hur arkitekter kan stärka sin position på en föränderlig marknad med ökad konkurrens från flera håll och skapa större förståelse för vad arkitekturen innebär som produkt. Övergripande handlar det om hur arkitektkåren kan möta och utvecklas med en ny sorts arkitekturmarknad.

”Att medverka i dessa nya konstellationer och ta en annan roll än den hävdvunna förutsätter ett annat ansvarstagande och också ett visst mått av riskexponering. Den mer traditionella arkitekt- och konsultrollen är inte precis ansvarsbefriad men får nog ändå sägas vara rätt så riskbefriad. Att ta nya roller med åtföljande nytt eller större ansvar förutsätter ofta en större benägenhet för risk. Det kan ligga nära till hands att väja för risk, men sannolikt måste de arkitektföretag som vill utveckla sina positioner på marknaden umgås med tanken på ett större risktagande.” (ur 2. Roller och ansvar, Sveriges arkitekter, 2007)

I texten talas det inte om vilken sorts ansvar som menas, men jag tolkar det som att det handlar om att öka sitt engagemang och sitt inflytande, att ta en mer aktiv roll i formandet av staden från att ha varit en relativt passiv medspelare. När man som arkitekt tar det steget, att inte bara vara utförare utan även entreprenör, så innebär det inte bara att det praktiska och det ekonomiska ansvaret blir större. Ansvaret för att ta ställning ökar också. Frågan uppkommer då också om vem man tar ansvar inför. Sina egna ideal eller andras, klienten, marknaden, en anonym allmänhet eller en specifik användare.

Man talar även om risk som en konsekvens av större ansvarstagande, vilket måste vara en naturlig följdverkan. Men de går inte in närmare på vad risken innebär. Är det ett ekonomiskt risktagande där kontoren själva får ta ekonomiska konsekvenser genom att vara entreprenörer, eller är det risken att förlora beställare om man tar för sig mer, eller är det ett kreativt risktagande man talar om, och vem tar i så fall konsekvenserna utöver arkitekterna själva?

I sin text ”Architecture as seven steps of deterritorialization” går E W Petersen igenom yrkets historia genom att använda Deleuzes begrepp de- och reterritorialisering. Han beskriver hur produkten, kunskapen och ansvarsområdet förändrats genom tiderna och hur arkitekturyrket har förändrats i relation till samhällets förändringar. I likhet med Sveriges Arkitekter beskriver han en ny sorts arkitekturföretagande som innebär ett större entreprenörskap där idéproduktionen blir en viktig del av arkitekturens produkt.

“The seventh step of deterritorialization is connected to the emergence of the network society and globalization. In the global network economy everything is outsourced. Outsourcing is not restricted to production, finance, distribution, delivery and marketing,

but it also applies to the highly specialized competences that define the “inner architecture” of the product itself. It is the concept alone that holds this net together. This step is therefore termed; concept based design.” (Petersen, 2002, s 2)

Petersen tar sedan upp tre typer inom samtida arkitektur:

Att arbeta på en makroskala som utgångspunkt. Man arbetar med globala mönster, förflyttning, landanvändning, naturresurser och urbanisering och använder sig av vetenskapliga och teknologiska innovationer. Som exempel nämner han OMA och MVRDV.

Den andra typen är att arbeta på en mikroskala, Human Centered Design. Här arbetar man med empiriska arbetssätt och antropologiska tekniker för att kartlägga relationer mellan människor, artefakter och omgivningen.

En tredje typ kombinerar ny teknologi för att skapa modeller för analys, med antropologiska observationer.

”Common to all these approaches is that the focus is not on the objects themselves but on drawing new diagrams, which reveal new relations between people, artefacts and their environments.” (Petersen, 2002, s 2)

Dessa exempel tyder på två tendenser, dels att en stor del handlar om koncept och idékonstruktion snarare än objekten i sig, samt att möjligheten (och kanske därav ansvaret) till egna initiativ och val är större i och med att marknaden utökas.

Arkitekturens nya möjligheter i ett globaliserat samhälle där perspektiven blir så omfattande att de är svåra att hantera, trots att det fortfarande handlar om människor som individer gör att man måste specialisera sig på ett annat sätt än förr. En specialisering som jag tänker mig, till viss del måste medföra ett ökat initiativ och engagemang. De kontor som talar på arkitektur dagar och landskapsseminarium ingår ofta i de här kategorierna. Det handlar antingen om presentationer av stora megaprojekt (tex från AMO på arkitektur dagen 2006, europeiska landskapskonventionen på oyster-07) eller mikroprojekt (Rural studio 2006, Alexander Brodsky 2007, General Public Agency på Oyster).

Projektkategorierna som Petersen lyfter fram är exempel på hur man som arkitekt måste välja sin världsbild på ett nytt sätt. Multimarknaden för arkitektur som i dessa fall ses ur

ett internationellt perspektiv kan också översättas till den nationella arkitekturmarknaden där kontoren mer och mer tvingas göra ställningstaganden och specialisera sig i likhet med Sveriges Arkitekters tio utmaningar. När arkitekturen frigör sig, eller kanske ofrivilligt friställs, från institutionerna så läggs ansvaret för målen och meningen till större del på individerna. Frigörelsen kan härledas till en rörligare global marknad med fler aktörer. Arkitekturen och landskapsarkitekturen har inte samma självklara nationella roll och förankring längre. I Sverige handlar det kanske också om en förändring av statens/kommunens roll i bostadsbyggandet och stadsplanerandet. Allmännyttan säljs ut och stadsplanering handlar till stor del om kommersialism. I det skiftet, när stadsbyggandet i princip läggs ut på entreprenad, måste arkitektkåren omformera sig och hitta egna värdegrunder och former för sin nyttoorienterade verksamhet.

Men det är skillnad på arkitektarbete som bedrivs på eget initiativ och den som bedrivs som konsult. Exempelvis presenterades på Arkitekurdagen 2007 det norska kontoret Fantastic Norway, som åker runt på norska landsbygden och själva initierar nya projekt. De väntar inte på att bli kontaktade som konsulter. Detta är inte helt nytt, men det är en metod som ökar i värde när stadsbyggandet till större del styrs av en privat marknad. Att vara betald konsult innebär ju (enligt Sveriges Arkitekters etiska regler) en lojalitet mot huvudmannen. Man är anställd i egenskap av oberoende sakkunnig. Bedriver man ett projekt på eget initiativ kan man ha en uppenbar och synlig agenda. Men är det möjligt att helt och fullt undvika en egen agenda, även i egenskap av inhyrd konsult? Den ligger ju i vår subjektivitet och i vår kunskap och engagemang, hur kan den då möjligen frångås?

Sveriges Arkitekter har också lyft fram frågan om att differentiera begreppet ”arkitektarbete” och utveckla begreppsapparaten i syfte att visa beställare vad arbetet egentligen innebär. Det är ett långsiktigt pedagogiskt arbete med syfte att bredda synen på vad vårt arbete och vår produkt innefattar. Från att bestå i färdiga handlingar till att även innefatta processen och problemställningen, man vill alltså till större del ta ansvar (och kanske framförallt ta betalt) för idéproduktionen.

”Genom att bredda och utveckla begreppsapparaten för de olika momenten i sina tjänster har arkitekterna uppenbarligen mycket att vinna. Bredd och komplexitet i

arbetet görs tydligare. Värdeskapande och problemlösande inslag i arbetet lyfts fram på bekostnad av föreställningen av arkitektens arbete som ritningsproducent och ritningsleverantör.” (ur 9. Begreppsapparaten, Sveriges Arkitekter, 2007)

Denna strategi visar på viljan att utöka yrkets inflytande under hela processen eller kanske framförallt en reaktion på minskat inflytande och en större konkurrens och hårdare prissättning. Hur som helst är det en önskad riktning att arkitekterna tar för sig av en större del av hela stadsbyggnadsprocessen, från vision till projektering, vilket får konsekvensen att ansvaret blir större. Man tar inte bara ansvar för den tekniska produktionen utan även för den ideologiska. Kanske är detta också ett svar på en ny maktstruktur gällande byggandet, där arkitekten blivit fråntagen en del av sitt traditionella förtroendeuppdrag och nu vill återta initiativet.

4.2.2 Etik – integritet och ansvar för tredje man

Björn Linn tar upp risken med att skapa färdiga metoder att applicera eftersom kreativiteten inbegriper att något nytt skapas, något som inte kan programmeras. (Linn, 1998) I arbetets natur ligger att en ny verklighet och situation skapas, som inte är någon given fortsättning på en existerande situation. Det är omöjligt att som arkitekt vara neutral, trots rationella arbetsmetoder. Vi väljer lösning baserat på vår kunskap och personliga erfarenhet.

”Ansvaret kan inte avlastas genom att mata in värden i formler. Avgörandena har en etisk dimension som det inte går att komma ifrån.” (Linn, 1998, s 159)

Sveriges arkitekter har upprättat ett etiskt program samt en uppsättning etiska regler som medlemmar avses följa. Det etiska programmet tar upp arkitektens allmänna ansvar och de etiska reglerna avser konkreta situationer som uppstår i samarbetet med huvudmannen och mellan kollegor. I dokumentet dominerar de etiska reglerna över det etiska programmet, varav endast det sista tar upp ansvaret för framtida brukare.

”Att hävda och tillvarata långsiktiga och allmänna intressen samt verka för en god totalekonomi ska vara vägledande för arkitektens arbete.

Arkitekten ska förena sin strävan att väl genomföra sitt åtagande inom ramen för sin anställning eller sitt uppdrag med helhetssyn, hänsyn mot tredje man och respekt för människors skiftande värderingar, natur- och kulturvärden, tradition och förnyelsebehov. Arkitekten bör i sin yrkesverksamhet endast medverka i sammanhang där villkoren möjliggör ett resultat av god kvalitet.” (ur Sveriges Arkitekters etiska program, 2008)

I det etiska programmet tar man upp ansvaret mot tredje man samt värderingar och värden som bör tas i beaktande. Med andra ord fastställer texten att arkitektens arbete är nyttoorienterat. Den lyfter också fram arkitektens moraliska ansvar som samhällsbyggare att se allas intressen, även de utan inflytande på processen. Dessutom uppmanas arkitekten hävda långsiktiga och allmänna intressen. Även det faller ofta utanför det egentliga uppdraget för en konsult. Arkitekten har alltså ett överordnat allmänt ansvar, även här handlar det om *nytta*.

”Men arkitekturens ansvar visavi vad som kallas ”tredje man” – en motsvarighet till den dunkla innebörden i det filosofiska begreppet ”den Andre” – inbegriper tanken om en *allmänmännisklighet*. Denna allmänmännisklighet rör fundamentala frågor om arkitekturens etiska status, dess mening och permanens i samhället: ytterst till *vem* och *vad* arkitekturen riktar sig.” (Gabrielsson 2006, s 16)

Sista stycket i det etiska programmet är tydligast med att poängtera individens ansvar när man hävdar en skyldighet att faktiskt inte medverka i sammanhang där god kvalitet inte är möjlig. Det man syftar till är en sorts grundläggande integritet.

IFLA , international federation of landscape architecture, har ett liknande dokument, IFLA code of ethics. IFLA delar in de etiska ställningstagandena i tre avsnitt; Society and Clients, Professional Colleagues och The landscape and environment.

“1. Society and Clients

1.1 To promote the highest standard of professional services and conduct professional duties with honesty and integrity”

1.2 To support continuing professional development”

(ur ifla code of ethics, 2008)

En intressant skillnad mellan detta dokument och Sveriges Arkitekters motsvarande är att man faktiskt använder ordet integritet. Det är ett tydligt ställningstagande från det

officiella organets sida som understryker att individen ytterst bär ansvar för sina handlingar. Integritet enligt Nationalencyklopedin innebär ”att veta sitt mål och kunna handla efter sin övertygelse och stå emot påtryckningar”. (NE, 2008)

Man delar inte heller upp dokumentet på samma sätt. Där Sveriges Arkitekter skiljer på allmänt ansvar och konkreta situationer, så delar IFLA upp punkterna i teman, trots att innehållet i de två dokumenten är relativt lika. Detta utgör en intressant skillnad då Sveriges Arkitekter *skiljer* det allmänna samhällsansvaret från det vardagliga arbetet, vilket man inte gör i IFLAS dokument.

4.2.3 Att sälja produkten – sakkunnighet och neutralitet

”Arkitekten ska i sin yrkesutövning ständigt värna om och verka för god arkitektur och god planering av miljön. Detta förutsätter att arkitekten vidgar och fördjupar sina yrkeskunskaper och tillämpar såväl beprövad erfarenhet som forskningens resultat.”
(ur Sveriges Arkitekters etiska program, 2008)

Båda dokumenten tar upp vikten av att som konsult kontinuerligt ta del av ny kunskap. Det visar på vikten att kunskapsfältet hela tiden utvecklas och följer med i samhällets förändringar, ett tecken på kårens medvetenhet om yrkets behov av anpassning. Kanske kan det *aktiva* informationssökandet också skydda mot olika former av lobby-verksamhet påverkar också vår bild av verkligheten. Men det är också en kvalitetssäkring att hela tiden uppdatera sakkunnigheten, yrkets viktigaste råvara. Paragrafen visar på sakkunnighetens betydelse men också medvetenheten om dess föränderlighet.

Förutom det etiska programmet har Sveriges Arkitekter även tagit fram en uppsättning etiska regler som framförallt berör relationen mellan konsulten och huvudmannen och konsulter emellan. Reglerna blir ett sätt att skydda arkitekturen som varumärke och säkra klientens intressen.

- ”1. Arkitekten ska utgående från Sveriges Arkitekters stadgar, etiska program och etiska regler främja respekten för sitt yrkesområde.
2. Arkitekten ska tillvarata sin huvudmans intressen samt iaktta god yrkessed på sätt denna uttrycks genom dessa etiska regler.

3. Arkitekten ska undvika medverkan i sammanhang som kan rubba förtroendet för yrkesrollen. Föreligger egna intressen eller engagemang som, för företagaren, kan inverka på ställningen som *oberoende sakkunnig* eller, för den anställde, kan inverka på anställningsförhållandet, ska arkitekten underrätta sin huvudman härom.”
(ur Sveriges Arkitekters etiska regler, 2008)

I de etiska reglerna behandlas främst arkitektens agerande gentemot huvudman och andra kollegor. Genomgående i dessa är en strävan efter att upprätthålla en god yrkesetik och värna om yrkets rykte, med den första punkten som övergripande målsättning. Övriga punkter (4-15) talar främst om ansvaret inför huvudman och inför kåren, det är alltså regler som syftar till att säkerställa yrkets rykte hos kunden och behandlar inte produkten som sådan.

I punkt tre åberopar man vikten av att som arkitekt förhålla sig som oberoende sakkunnig. Vad egna intressen och engagemang innebär utreds inte närmare, vilket är synd. Detta begrepp kan ju innefatta allt som subjektivitet innebär, arkitektens personliga samhällssyn (engagemang för tredje man) och värdegrunder. Många av dessa bakomliggande värderingar är svåra att urskilja som separata intressen och engagemang, de kan ligga på ett intuitivt plan som man kanske inte alltid är medveten om.

Kravet på att vara oberoende sakkunnig är en begränsad möjlighet. Det kan till och med ha en begränsande och missvisande effekt eftersom den åberopar neutraliteten. Om oberoende sakkunnighet i sin strikta bemärkelse vore möjlig skulle variationen som finns idag av arkitekters tjänster vara omöjlig. Denna variation är ett resultat av att sakkunnigheten innebär olika tolkningar beroende på vem som är konsult.

Två huvuddrag som återkommer i samtliga dokument är det individuella ansvaret att handla efter sitt samvete (integritet, att förhålla sig granskande till uppdraget) och sökandet efter ny kunskap för att underbygga sin ståndpunkt. Tillsammans beskriver de bra de två komponenter som jag ständigt återkommer till i den här uppsatsen. Det individuella ansvaret för ställningstagandet (den subjektiva kunskapen) och intagandet av fakta (den objektiva kunskapen). Även om den sista är omöjlig att uppnå så är *det aktiva sökandet* efter den viktig. Den intuitiva kunskapen får inte gå oemotsagd utan måste hela tiden ifrågasättas och underbyggas. De två arbetar på samma gång mot och med varandra.

Linn tar upp arkitekturkunskapens behov av att fungera i relation till världen utanför och svårigheten att begränsa arkitekturens funktion. Dels tar han upp behovet av att behandla uppgifterna som öppna system där uppgifterna kan ifrågasättas och omformuleras. För detta fordras en kringkunskap, menar han, ett icke målinriktat kunskapsintag. (Linn, 1998, p.158)

Denna uppfattning ligger nära landskapsarkitekturens traditionella kunskapsbas. Vår styrka beskrivs under utbildningen till stor del som en generalistkunskap. Man kan även dra slutsatsen att ju bredare kunskapsintag man har desto mindre är risken att vidarebefordra en snedvriden eller smal verklighetsuppfattning genom sitt konsultarbete. Ju fler faktakällor man använder sig av desto mer objektiv blir kunskapen.

Så länge man utövar sitt yrke enbart i syfte att överleva och vinna mark på marknadens villkor så behöver man inte ifrågasätta sin kunskaps legitimitet, så länge den är efterfrågad så är den legitim. Arkitekturens, och i särskilt hög grad landskapsarkitekturens, dilemma är att den har en nyttoorienterad ambition. Vi handlar i det allmännas intressen men samtidigt är det vi själva som tolkar och formulerar dessa intressen till viss grad. Kritiken av vår produkt kommer också i högre grad från oss själva och från kåren än från den faktiska konsumenten. Enligt Bengt är arkitekter ovanligt introverta i jämförelse med andra yrkesgrupper. Vi hämtar till stor del vår självbild från den egna kåren. Kanske är det en effekt av oviljan att låta sig definieras av marknaden, vi litar istället till intern bekräftelse.

4.3 Individen

I detta avsnitt tar jag upp hur subjektiviteten är invävd i vår designhandling på individnivå, integrerad även i sakkunskapen, och hur den i olika sammanhang både fungerar som ett hinder och en tillgång.

4.3.1 Integritet och empati

Under en kurs i markprojektering på institutionen för landskapsplanering fick klassen se filmatiseringen av Ayn Rands bok "The Fountainhead". Filmen satte igång en hetsk

debatt om arkitektens eventuella rätt att hävda sin individualitet, subjektiviteten använd som redskap och det enda sanna ledsnöret. Många blev provocerade av hur historien glorifierade huvudrollsinnehavarens, arkitekten Howard Roarks, överdrivna integritet och motstånd till etablissemangen och allmänhetens åsikter. Moralen i filmen menar att endast individens drivkraft är det som styr utvecklingen framåt och huvudpersonen som vägrar att underkasta sig den etablerade sanningen får till sist återupprättelse och samhällets erkännande. Där finns även en tydlig differentiering av individer i starka och svaga, genier och medelmåttor, samt ett tydligt politisk ställningstagande som kanske var största orsaken till debattens intensitet.

Intressant var dock att egenskaperna integritet och empati här formade två läger. Hur uppfyller man bäst sin gärning som arkitekt? Genom att producera det som för närvarande efterfrågas, vara ödmjuk och medgörlig eller genom att gå emot allmängiltiga uppfattningar om vad som är vackert och funktionellt och endast vara trogen sin egen övertygelse? Vilken roll har individens personliga engagemang och subjektivitet i yrkeslivet? Naturligtvis behövs både integritet och empati, men balansen där emellan är inte alltid lätt att handskas med. Genom diskussioner med kollegor har jag insett att det här är en fråga som många arkitekter, trots lång erfarenhet, ständigt tampas med.

Jag försöker hitta en ledtråd till detta dilemma i relationen mellan yrkeskunskap och subjektivitet. Någonstans är de två ordparen besläktade där integritet och yrkeskunskap bildar ett par och empati och subjektivitet bildar ett annat. Om vi skulle se vår kunskap som absolut, endast bestående av säkra metoder för framställande av de bästa lösningarna så skulle absolut integritet inte vara något problem. Om vi däremot såg vår kunskap som något övervägande subjektivt så skulle allt vårt handlande kunna reduceras till frågor om smak eller politiska ställningstaganden. Då skulle empati vara högst angeläget, och vårt yrkesutövande endast handla om att väga människors egenintressen (inklusive våra egna) mot varandra.

Ayn Rands glorifiering av individualismen är en ytterlighet. Objektivismen, hennes egna filosofiska rörelse bygger på övertygelsen att det finns objektiva värderingsgrunder som ligger i den mänskliga naturen och tron på *det rationella förnuftet* som källan till utveckling i ett rättvist samhälle för alla, ett påstående som hennes motståndare

ifrågasätter starkt, inklusive jag själv. Men samtidigt så bygger alla argument som jag tar upp för ansvar och ställningstagande någonstans på idén om det rationella förnuftet. Men kanske borde man istället tala om *det subjektiva förnuftet*. Att varken förneka subjektiviteten och dess betydelse under en falskt neutral/objektiv sakkunnighet eller glorifiera den genom att ge den ett egenvärde och fria händer.

I en krackelerande välfärdsstat som Sverige är denna debatt symptomatisk. Interaktionen och friktionen mellan individ och kollektiv pågår ständigt på arbetsplatser och i samhället. Om man återknyter till relationen mellan arkitekt, beställare och användare så finns där en liknande konflikt. Vilka argument är sannast och vad leder till det kollektivs bästa, de som formas kollektivt eller individens ifrågasättande av dem?

4.3.2 Subjektiviteten i kunskapsbegreppet

José Ramirez använder sig av Aristoteles definition och särskiljning av kunskapsbegreppet i sin definition av designteori där han bland annat delar upp begreppet teori i (A) dogmatisk teori (i designsammanhang en *modell* för handling) och (B) zetetisk teori (teori som *aktivitet* där (A) produceras). (Ramirez, 1995, s 3)

AKTIVITETER/LIVSFORMER	FÄRDIGHETER/KUNSKAPSFORMER
Theoria (undersökande)	Episteme (vetande)
Poiesis (produktion)	Techne (teknik)
Praxis (handlande)	Fronesis (Mening/Omdöme/klokhets)

Eftersom vår kunskap (episteme) är en produkt av teoretisk aktivitet (theoria), och varje aktivitet är sammanhängande med de mänskliga subjekt som utför dem så är alltså all vår kunskap genomsyrad av vår subjektivitet. (Ramirez, 1995, s 4)

När man ser på kunskap på detta sätt (i detta fall talar Ramirez om designteori), så är det omöjligt att någonsin komma ifrån subjektiviteten i designhandlingen. Det blir också svårt att särskilja vad som är sakkunskap eftersom denna har förvärvats genom teoretisk verksamhet och alltså även den filtrerad genom mig som subjekt. När jag tar del av designteori som modell så gör jag det genom teoretisk aktivitet, genom att bearbeta den

information jag tar del av. Jag förstår den genom att sätta in den i ett sammanhang jag förstår, men egen subjektiva begreppsvärld. Det är alltså omöjligt att tala om sakkunskap som något objektivt, och således även att vara oberoende sakkunnig. Dikotomin fakta och erfarenhet eller teori och praktik blir då svår att hålla kvar vid.

I den här uppsatsen har jag till stor del uppehållit mig vid att särskilja just vad som är min sakkunskap som landskapsarkitekt och vad som är min personliga åsikt, i syfte att delvis ge mina designhandlingar en säker legitimitet, eller en neutralitet om man så vill, men med detta synsätt så blir den differentieringen omöjlig. Vad innebär detta då för mitt resonemang? På sätt och vis en försoning mellan mig och min subjektivitet. Uan den kan jag varken handla eller tänka. Jag måste helt enkelt acceptera att den är invävd i min kunskap och istället för att se den som ett hinder kan jag se den som ett verktyg. Den möjliggör mina tolkningar, analyser och förslag, utan den kan jag inte arbeta.

Delvis är den ständiga kampen för att neutralisera designhandlingen ett försök att undvika personligt ansvar, delvis är den ett sätt att säkra kvalitén. Det finns ett spann där landskapsarkitektens tolkning och handlande kan variera från person till person, men relaterat till andra yrkesgrupper så finns det en likhet mellan oss eftersom vi har en gemensam utbildning och en gemensam kår där vi gemensamt utvecklar vår specificitet och vår självbild. Däremot så är ju speciellt landskapsarkitekturen så brett som kunskapsområde att det däri alltid kommer att finnas grupper som skiljer sig dramatiskt åt i arbetssätt och tolkning av uppdraget.

Som Thorbjörn säger; *man måste tro att man kan få en yrkeskunskap*, att landskapsarkitekten har en yrkesroll, annars kan man lika gärna sluta. Det är nog sant, och det är väl också den som all form av rationalisering av kunskapen vill cementera och skydda som varumärke. Vi har en kunskap som inte t.ex. en el-konsult inte har. Men samtidigt är vår yrkeskunskap någonting som varje enskild landskapsarkitekt använder på sitt subjektiva sätt, i varje situation och för varje individ så får yrkeskunskapen/sakkunskapen lite olika form.

Att vara subjektiv är inte det samma som att vara självisk. Man kan arbeta med andras mål som syfte, men formuleringen av målet, alltså tolkningen av vad som är bäst för allmänheten, kan bara vara ens egen. Ett nyttoorienterat instrumentellt handlande

behöver också ett mål, vilket vi väljer genom att vi uttolkar vad nyttan innebär, generellt och i varje enskild situation.

4.3.3 Erfarenheten

Bent Flyvbjerg skiljer i sin bok "Rationalitet och makt" mellan kontextoavhängig och kontextavhängig kunskap vilket skulle kunna jämföras med Ramirez begrepp, dogmatisk samt zeteisk teori, när han beskriver den mänskliga lärandeprocessen. Som nybörjare använder man sig främst av kontextoavhängig kunskap (regler) vilken efterhand med erfarenhet kompletteras med kontextavhängig kunskap. När (eller om) en expertnivå uppnås övergår detta till ett intuitivt och holistiskt sätt att bearbeta problem. (Flyvbjerg 2000, s 34)

Det skulle betyda att endast i den första lärofasen är den kontextoavhängiga (universella) kunskapen viktig att definiera, eftersom yrkeskunskapen då baseras på den. Att kunna påvisa dess existens blir då viktigare någonsin, vilket skulle kunna förklara den frustration jag känner när jag inser att den är ofullkomlig och till stor del måste bäras upp av mitt förnuft (fronesis) baserat på en inte ännu erhållen erfarenhet. Den kontextavhängiga kunskapen krävs samtidigt som den ackumuleras när man är i början av sitt yrkesliv. Bristen på erfarenhet lämnar då ett hål som fylls av kunskap som tolkas som starkt subjektiv och ogrundad, som i mitt fall. Applikationen av den universella kräver mitt subjekts inverkan, vilket idag innebär mitt subjektiva förnuft men som längre fram i mitt yrkesliv kommer att ha formen av fronesis, erfarenhetens förnuft.

"Phronesis er den intellektuelle aktivitet, som er relevant i forhold til praxis. Den fokuserer på det, der er variabelt. Det, som ikke kan fanges i universelle regler. Den forudsætter vekselvirkning mellem det generelle og det konkrete og kræver overvejelse, skøn og valg. Mere end noget andet kræver phronesis erfaring." (Flyvbjerg, 2000, s 8)

Fronesis är alltså en färdighet som bygger på en pendling mellan universell kunskap (kontextoavhängig) och praktisk kunskap (kontextavhängig). Den kräver erfarenhet.

Det som gör att Monika, Thorbjörn och Bengt kan driva linjer som skiljer sig från föreslagen eller föredragen strategi är att de har en yrkesmässig erfarenhet de litar mer

på än den specifika situationens givna ramar. De kan hävda sin integritet för att den är förankrad i många andra situationer. Det som gör att jag blir osäker över mitt ställningstagande är att jag inte är säker på var den är förankrad. Jag har bara en fragmentarisk faktakunskap och mitt subjektiva förnuft, de är inte integrerade genom erfarenhet utan fortfarande separerade, vilket gör dem sårbara.

5

Avslutande reflektioner

5.1 Subjektiviteten som redskap och hinder

I mitt sökande efter ett förhållningssätt till min subjektivitet har jag inte hittat några direkta svar, däremot har jag kunnat nyansera begreppets innebörd och konsekvenser. Den viktigaste insikten är att diskussionen är ett mål i sig. Att osäkerheten är en tillgång och pendlingen mellan instinktivt ställningstagande och därefter ifrågasättande av mina ställningstaganden är en produktiv process och oundviklig om jag har ett engagemang. Självkritiken är nödvändig när man är i en maktposition där man påverkar andra människor.

Samtidigt så är detta ständiga resonerande ett försök till att uppnå en slags neutralitet, just den neutralitet jag ifrågasätter finns, eftersom det i slutändan alltid måste ske ett val. Det är den andra viktiga insikten. Jag har genom mitt yrke tagit på mig ett ansvar att göra val och ta beslut. Det ansvaret kan jag inte frigöra mig från.

Frågan är om jag fyller min funktion bäst genom att försöka vara neutral eller genom att ta en tydlig ställning. Det som jag i början av arbetet sökte i former av neutralitet, sakkunnighet och objektivitet kanske har ersatts av en medvetenhet. Att vara medveten om min subjektivitet och mina värdegrunder utan att förgäves försöka eliminera dem.

Det är en ständigt pågående process att definiera sin yrkesroll både som individ inom en kår och som kår i ett samhälle. Den processen sker parallellt i enskilda projekt och på en ideologisk nivå. Under det här arbetet har jag fört dialogen i många olika sammanhang med människor med olika bakgrund och upptäckt att frågan i sig inte är unik för arkitektkåren, den är relevant i många arbetsliv. Ändå så är den extra relevant för oss eftersom vi ofta har en dubbelroll, vår målgrupp är inte i första hand beställaren, utan andra människor som i framtiden kommer att påverkas av vår gestaltning, brukarna.

Under arbetets gång har jag tagit upp frågan om vilken drivkraft man har som landskapsarkitekt med vänner och kollegor i olika åldrar och positioner. Då framgår tydligt att alla har en nyttoorienterad bild av sitt yrkesutövande. Man vill människors bästa och ser ofta sig själv som representant för humanitära värden. Samtidigt ses ”verkligheten”, den konkreta arbetssituationen, som något absolut och få ifrågasätter de fundamentala förutsättningarna för sin arbetssituation. Ofta har man inte heller råd, tid eller ork att ifrågasätta under det dagliga arbetet. Förändringar och risktaganden ligger långt ner på prioriteringslistan, kanske inte i teorin, men i praktiken. Som ung och nyexaminerad får man rollen som den naiva visionären, den bråkige som får hållas medan besluten fortfarande följer gamla mönster på högre ort. Jag tillhör dessutom en generation landskapsarkitekter som kommit ut i en högkonjunktur, vilket nog har stärkt vår benägenhet att ifrågasätta. De äldre vet bättre än att förkasta en pålitlig kund, man vill ha arbete också under sämre tider.

Samtidigt så visar nu kåren, etablissemangen, en bråkig sida när man formulerar nya utmaningar och uppmanar till förändring på arkitektkontoren, vilket inger hopp. Kanske är detta kollektiva initiativ ett svar på de nya förutsättningarna som har reducerat vårt arbete till en simpel handelsvara, vilket sannolikt klingar illa med arkitekters självbild. Men det kollektiva initiativet är samtidigt ett individualistiskt initiativ. Arkitektkåren kan ses som en individuell aktör på en marknad, en entreprenör som försöker stärka sin position och återuppfinna sin produkt och sin identitet.

I dokumentet ”Tio utmaningar” uppmanar också Sveriges Arkitekter till ett ökat risktagande. Vad detta risktagande omfattar går man inte närmare in på men det kan tolkas som dels ett risktagande i okonventionella lösningar, dels ett risktagande i att ta tydligare ställning som konsult och riskera att beställare tycker att man är besvärlig. Det

kan också innebära risker att ge sig in på nya områden och i nya ovana roller som initiativtagare och entreprenör.

Gemensamt för dessa olika typer av risktagande är att man som konsult inte väljer den säkra vägen utan föreslår en avvikande riktning. När man gör det tar man aktivt på sig ett ansvar, ett ansvar som aldrig går att frånsäga sig helt om man vill arbeta som landskapsarkitekt. Däremot kan ansvaret göras större eller mindre, vilket kanske särskiljer en engagerad landskapsarkitekt från en mindre engagerad.

Exempel på detta är när Monika Gora föreslår salixplanteringar på en skolgård, och väljer rätten till lek framför beställarens krav på effektiv skötsel eller när Thorbjörn Andersson utformar Daniaparken med sina utkikare som lockar till bad fast programmet uttryckligen säger att det inte får bli någon badplats. Konsulten som ser det som sin plikt att förespråka utformningen efter de ideal man anser viktigast, trots beställarens motvilja, det är ett risktagande och ett ansvarstagande.

Det personliga ställningstagandet blir en fråga om etik. Vems intressen kommer före och vad har man för motiv? Konsulten upprättar själv ideal, eller väljer vilka ideal man anser rätt. Monika talar om subjektivitet som konsekvens av engagemang. Det blir upp till konsulten att själv upprätta sitt etiska program i varje situation.

Kanske har det skett en skiftning av var ifrån idealen upprättas. Marknaden har till viss del ersatt samhället som idealproducent och vilken betydelse härkomsten för landskapsarkitektens praktik i frågor om personligt ställningstagande. Den nyttoorienterade grundinställningen hos vårt yrke kan kanske inte acceptera att idealen har en kommersiell bakgrund. Den motviljan kan vara kulturellt betingad, vi är trots allt alla fostrade i en socialistisk anda, eller komma från kårens sida, inte höra samman med vår självbild, eller höra hemma på individnivå, vilken bild man har av hur samhället bör fungera.

En intressant skillnad mellan landskapsarkitektur och många andra verksamhetsområden är förhållandet till rationalitet vs intuition. Medan man i många branscher arbetar mer mot att se sin verksamhet som en kreativ process så vill vi låsa in oss i modeller för att kunna läsa in verksamheten som något rationellt. Jag har en vän

som arbetar med investment banking som berättade att hennes arbetsgivare ofta påpekade att den viktigaste egenskapen hos en medarbetare var att kunna använda sin magkänsla. I ett yrke där regler och statistik skapar ett strikt ramverk för hur man ska agera blir ändå intuitionen det viktigaste verktyget för problemlösning. Personen bakom titeln blir viktigare än kunskaperna denne har med sig från utbildningen. Hos oss är det nästan tvärt om fast vårt yrke kännetecknas av en intuitiv arbetsprocess och ofta beskrivs, i alla fall av omvärlden, som ”kreativ”. Jag kämpar med att skaffa mig den rätta vetenskapligt rationella uniformen som att det vore det enda sättet att legitimera min verksamhet. Vad jag egentligen gör då är att jag förminskar mina möjligheter att göra ett bra arbete.

All gestaltning är narration, mer eller mindre tydlig. Vilka historier som berättas och hur beror till stor del på vem individen är som håller i pennan. Det är ett skäl att bejaka våra olikheter som landskapsarkitekter. Liksom samhället består av olika individer, gör även kåren det. Det bästa sättet att skapa landskapsarkitektur för alla är kanske den naturliga differentiering som vår subjektivitet åstadkommer. För lika lite som den genomsnittlige medborgaren eller brukaren existerar i verkligheten, lika lite existerar oberoende sakkunniga landskapsarkitekter och en neutral landskapsarkitektur

Jag har kommit fram till att jag inte behöver neutralisera min projektion. Den är en av flera. Det är också upp till andra att projicera sina verkligheter på min, och det är väl det som sker när en plats används och förändras, eller när jag samarbetar med andra. Min designhandling kan aldrig bli helt allmängiltig. Det måste jag acceptera.

5.2 Subjektiviteten nyanserad

Jag har under arbetets gång definierat ett antal begreppspar som har samband med frågor om subjektivitet och ansvar. Varje par kan ses som två ytterligheter på en skala utifrån vilka man kan föra diskussionen och läsa in och definiera sin egen position, men de är också två sidor av samma mynt. Handlandets innebörd är inte lika varje gång, utan bestäms i relation till situationen. Vad innebär mitt handlande i en viss situation? För att nyansera sin egen subjektivitet kan det vara en metod att sätta in den i olika begreppsbilder. Det är ett verktyg för reflektion, också för att paren är på samma gång

motsatser och integrerade, omöjliga att separera. Dikotomier som dessa kan vara bra för att kategorisera och försöka förstå, men är intressanta just för att de är instabila och ibland motsägelsefulla.

SUBJEKTIV (Personlig, partisk, osaklig) OBJEKTIV (Saklig, opartisk, allmängiltig)

(definitioner ur Bonniers Svenska Ordbok, 2002)

Dikotomin mellan subjektivitet och objektivitet kan vara lika förledande som den mellan teori och praktik. Att subjektiviteten ständigt är närvarande är något som tydligt kommit fram genom mina intervjuer och mina litteraturstudier. Att hantera sin personliga åsikt är något som man verkar brottas med genom hela sin yrkesverksamhet, även om man genom erfarenhet får ett större empiriskt underlag och med större säkerhet kan utläsa troliga utkomster av en viss strategi. Subjektiviteten blir underbyggd med yrkeserfarenhet. Samtidigt är det framför allt vår sakkunnighet som ger oss vårt förtroendekapital som konsulter, ett kapital som förvisso förvaltas genom våra individuella egenskaper och personliga åsikter.

INTEGRITET

EMPATI

Balansen mellan integritet och empati är även den svår att hantera, även om de inte alltid innebär en motsättning. Begreppen måste först definieras för att kunna fungera som ett verktyg. Empati kan handla om lyhördhet som kan gå väl ihop med integriteten, men när man hamnar i en situation där man försöker övertala någon om en alternativ väg handlar det också om att välja var man förhåller sig på skalan. Vem omfattas egentligen av empatibegreppet? Det handlar om hur man relaterar sin egen vision till andra människors.

Viktigt i sammanhanget är också att klargöra vem jag har empati för och varför, dvs. vilken är min primära målgrupp. Empati kan också vara ett mått på förmågan att anpassa sig till en viss situation och de människornas önskningar, det är ett begrepp med positiva konnotationer, men man kan också tala om empati för till exempel en beställares önskningar eller för trender på marknaden i stort. Viljor baserade på värden

som kanske inte sammanfaller med ens egen, eller den egna kårens etablerade värdegrund, då kan empatin tolkas som utförsäljning av värderingar och integriteten representerar det positiva kuraget och ställningstagandet. Ansvar och det eventuella risktagandet ligger bland annat här i förmågan eller motviljan att anpassa sig efter aktuella omständigheter.

Integritet är en egenskap som är starkt förknippad med sitt subjekt. Att lita på sitt eget omdöme och stå för det. Vikten av integritet i olika former har påkallats av både Monika, Thorbjörn och Bengt samt IFLA och Sveriges Arkitekter. Begreppet är starkt kopplat till bilden av arkitekten, men kanske inte så mycket landskapsarkitekten. Landskapsarkitekten kännetecknas istället av ödmjukhet och samarbetsvillighet. Det behöver inte betyda någon motsättning, beroende på vad man lägger för betydelse i ordet integritet. Men om man läser det som att våga ta ställning, ifrågasätta och stå för något man tror på, om det betyder att ta plats, så kanske vi skulle behöva lite mer.

STÄLLNINGSTAGANDE

NEUTRALITET

Att allt konsultarbete innebär ett ställningstagande är något som framkommit under arbetet. Strävan och önskan efter neutralitet har framkommit ofta under den här uppsatsen. Det finns en bild av ett *allmängiltigt gott* som vi bör arbeta mot, en nytta. Men den neutraliteten är omöjlig. Däremot är en lyhördhet nödvändig, men efter att ha lyssnat på argumenten måste man alltid ta ställning.

ERFARENHET

FAKTA

Att kunskapens sammansättning förändras med erfarenheten har tydligt framkommit under arbetet samt hur detta påverkar inställningen till subjektivitet. Genom erfarenhet blir den empiriska kunskapen en större del av kunskapsbanken vilket gör att faktakunskaperna minskar i proportion. Eftersom den empiriska erfarenheten i det här fallet blir del av sakkunskapen men samtidigt är självupplevd och därav färgad av ens person, skulle den också ses som mer subjektiv. Kanske blir den objektiva sakkunskapen och den subjektiva erfarenheten mer integrerade med tiden.

Enligt Flyvbjerg innebär också erfarenheten att man till större del använder sig av kontextavhängig kunskap till skillnad från faktakunskap som är kontextoavhängig. (Flyvbjerg, Bent, 1991) När man är nyexaminerad som jag kanske har man ett stort underskott på upplevd kontextavhängig kunskap och faktakunskaperna man har med sig från utbildningen räcker inte särskilt långt eftersom situationerna man handskas med aldrig helt stämmer överens med de man har haft som exempel. Dessutom finns det många viljor och argument som man aldrig utsatts för under utbildningen där man varit omgiven av till största delen andra landskapsarkitekter. Intressen uppkommer från helt nya håll. Då måste de fragmentariska faktakunskaperna kompletteras med ett subjektivt ställningstagande i form av instinkt eller förnuft. Det är där tvivlen uppstår när man inser att en stor del av ens mandat upptas av ens egen person.

INTUITION

RATIONALITET

En stor källa till bekymmer i detta sammanhang är den analytiska vetenskapen, i alla fall om det appliceras i för hög grad på landskapsarkitektur. Vad är denna uppsats om inte ett utbrott av frustration över upptäckten att rationalitetens skyddsnät i form av en neutral position bara existerar som idé.

När man talar om subjektivitet tillsammans med kunskap är det lätt att associera till intuition. Enligt Flyvbjerg inkommer intuitionen i ett senare stadie i lärandeprocessen. Den intuitiva arbetsprocessen kanske är mindre självmedveten, men kan också ofta möjliggöra synsätt och lösningar som en rationell process inte kan. Intuition kan både ses som ett frigörande från förutfattade meningar och som förutfattade meningar osynliggjorda eftersom motiven är dolda.

Intuitionen inkorporerar all vår kunskap, vår erfarenhet och vår subjektivitet i ett bearbetande på undermedveten nivå. Det vi kallar intuition är kanske bara det vi får när vi inte försöker spalta upp vårt kunnande i fakta och person.

”Det intressanta är att den skissande personen tycks anstränga sig hårt för att undvika att starta sin process från en rationellt objektiviserande position. Skulle en rationell utgångspunkt innebära ett hinder för skapandeprocessen? Och kommer man till korta med enbart ett rationellt förhållningssätt? Fastnar man då lättare i det vanliga och

konventionella sättet att se... Blir den rationella analysen intressant och givande enbart med den intuitiva helheten som vägvisare och sammanbindande princip?" (Birgerstam, 2000, s 28)

En intressant skillnad mellan landskapsarkitektur och många andra verksamhetsområden är förhållandet till rationalitet vs intuition. Medan man i många branscher arbetar mer mot att se sin verksamhet som en kreativ process så vill vi låsa in oss i modeller för att kunna läsa in verksamheten som något rationellt. Jag har en vän som arbetar med investment banking som berättade att hennes arbetsgivare ofta påpekade att den viktigaste egenskapen hos en medarbetare var att kunna använda sin magkänsla. I ett yrke där regler och statistik skapar ett strikt ramverk för hur man ska agera blir ändå intuitionen det viktigaste verktyget för problemlösning. Personen bakom titeln blir viktigare än kunskaperna denne har med sig från utbildningen. Hos oss är det nästan tvärt om fast vårt yrke kännetecknas av en intuitiv arbetsprocess och ofta beskrivs, i alla fall av omvärlden, som "kreativt". Vi kämpar dock med att skaffa oss den rätta vetenskapligt rationella uniformen i desperata försök att neutralisera och legitimera vår verksamhet.

5.3 Vad kunde ha gjorts annorlunda?

Beställarens betydelse är något som tydligt har kommit fram under intervjuerna. Det är viktigt att inte glömma bort att alla projekt är samarbeten mellan två sidor och ibland har jag under det här arbetet tenderat att se beställaren som en motståndare istället för en samarbetspartner. Naturligtvis finns det en oändlig variation av bemötande och samarbetsvillighet men den grundläggande inställningen måste naturligtvis vara att båda parter vill få ett bra resultat.

Jag kunde även ha tagit in beställarens syn genom intervjuer. Det hade varit intressant att ställa frågan om konsultens roll från den andra sidan. Vilka förväntningar har en beställare och har olika typer av beställare olika förväntningar på vilket ansvar konsulten ska ta?

På min arbetsplats har vi diskuterat under vilka former man har rätt/ansvar att säga ifrån och hur olika beteenden mottas. Ibland måste man vara mer lyhörd och försiktig och ibland måste man skrika för att höras. Det är också beroende på var i hierarkin

kontaktpersonen befinner sig. Talar man med en ansvarig beställare som befinner sig högt i hierarkin hos ett byggbolag kan man få ett annat svar eftersom personen ifråga möjligtvis har ett mer visionärt och långsiktigt tänkande än någon som befinner sig lägre och bara är ansvarig för att projektets ekonomi ska gå ihop.

Det gör också skillnad om det är en offentlig beställare som ofta har ett hållbarhetsperspektiv som den privata beställaren ofta saknar, i alla fall när det gäller bostäder.

Vikten av att kunna se varje situations potential och välja sina strider är något som kommit fram under både interna diskussioner och under intervjuerna. Eftersom de landskapsarkitekter jag intervjuat har skaffat sig möjligheten att i viss mån välja sina beställare eller i alla fall har en tydlig profil som gör att vissa beställare väljer dem så har de en ovanlig utgångspunkt som de flesta anonyma konsulter som arbetar på kontor inte har. Det utgör en skillnad, nämligen den att man i större grad arbetar med beställare med vilka man har en gemensam vision och kanske större marginal att påverka.

6 Begreppslista

Projektion

(enligt Nordstedts svenska ordbok, 2006)

1 (geometrisk) Återgivning i ett plan av tredimensionell (eller tvådimensionell) varvid avbildningen ger en ganska god uppfattning om förlagans utseende

2 återgivning och förstoring av diabilder på duk

3 omedveten överföring av obehagliga eller komplicerade tankar och känslor på personer eller föremål i omgivningen äv. allmännare: **vår uppfattning om framtiden är en projektion av våra förväntningar**

Används i denna uppsats som metafor för vad vi gör när vi gestaltar platser. Vi har en bild av det goda samhället och av verkligheten som grundar sig på vår utbildning och personliga och professionella erfarenheter, som vi materialiserar när vi gestaltar platser. Det närbesläktade ordet **projektering** är också det ord vi använder inom yrket när vi materialiserar en gestaltningsidé genom tekniska lösningar, ritningar och förklaringar. Ännu vanligare är ordet **projekt** som vi använder för att benämna vår produkt. Det är i landskapsarkitektens vokabulär en platsspecifik analys med eller utan förslagen gestaltning.

Ursprunget är det latinska ordet *projicere* som på svenska översätts till ”kasta ut”

Arkitektur/Landskapsarkitektur

När jag talar om arkitektur i den här uppsatsen syftar jag på både husarkitektur och landskapsarkitektur, det handlar då om egenskaper och problematik som är gemensam för båda kunskapsområden.

Nyttoorienterad

Arkitektur och landskapsarkitektur är nyttoorienterad eftersom man har ett övergripande ansvar att handla med samhällets nytta som främsta mål. Vi har i vårt arbete ansvar för tredje man såväl som för kunden. Tredje man är alla som kan tänkas påverkas av de ingrepp vi gör, allmänheten.

Offentligt rum

Offentliga rum innebär att alla har rätt att vistas där, inga krav ställs på tillhörighet eller konsumtion. Ofta inberäknas t.ex. gallerior i offentliga rum, som i

Nationalencyklopedins definition: ”offentligt rum, del av bebyggelsemiljö som är tillgänglig för allmänheten, t.ex. gator, passager, gallerior, torg och parker.”

Jag väljer att inte räkna med privata rum som är tillgängliga för allmänheten eftersom vissa aktiviteter pådyvlas på dessa platser. I den här uppsatsen talar jag dessutom uteslutande om offentliga rum utomhus.

Exempel: promenadstråket västra hamnen

Privat rum

Privata rum är platser som ägs av en privat (eller offentlig) fastighetsägare och som kräver särskild tillhörighet för att få användas. Exempel: Bostadsgårdar

Det kan också innebära en offentlig yta som tillfälligt upplåtits till en privat aktör.

Exempel: Uteserveringar

Gränser för vad som är privat och offentligt kan vara flytande. Ett exempel är lamellhusens mellanliggande mark som inte är direkt privata och som inte skiljer sig markant från en intilliggande naturmark, men som genom ändå inte används av utomstående. Användandet styrs istället av sociala regler.

Kollektivt rum

Platser som nyttjas av flera personer med mer eller mindre koppling till varandra. Kan vara både privat och offentligt. I denna uppsats används termen framför allt för att skilja på privat kollektivt rum och offentligt rum. Det offentliga rummet är alltid kollektivt.

Exempel: Bostadsgårdar

Designprocessen

Den process som leder från ett uppdrag och dess förutsättningar till en produkt eller lösning. Inom arkitektyrket används ofta skissandet som verktyg för att driva designprocessen framåt.

Problemorienterat tänkande

Tänkande där ett delvis formulerat problem finns från början och fungerar som avgränsande och styrande faktor för tänkandets orientering.

Teorin utger sig dessutom för att vara neutral då objektet inte problematiseras.

Exempel: analytisk filosofi

Subjektiv (Bonniers Svenska Ordbok, 2002)

Personlig, partisk, osaklig

Objektiv (Bonniers Svenska Ordbok, 2002)

Saklig, opartisk, allmängiltig

Erfarenhet

Det att ha utövat av någon (praktisk) verksamhet bakom sig (Nordstedts svenska ordbok, 2006)

7 Källor

Litteratur

Birgerstam, Pirjo (2000). *Skapande handling*. Studentlitteratur

Deleuze, Gilles och Guattari, Félix (1980). *A thousand plateaus*. University of Minnesota Press (1987)

Flyvbjerg, Bent (1991). *Rationalitet og magt*. Akademisk Forlag

Gabrielsson, Catharina (2006). *Att göra skillnad. Det offentliga rummet som medium för konst, arkitektur och politiska föreställningar*. Axl Books

Engström, Lina Sofia (2008) *Hållbar estetik – En nyckelfråga för framtidens landskapsarkitekter*, Institutionen för landskapsplanering, Alnarp

Krog, Steven (1983). *Creative risk taking*. Theory in landscape architecture (2002). Swaffield (red)

Lawson, Bryan (1980). *How designers think. The design process demystified*. The Architectural press Ltd, London

Linn, Björn (1998). *Arkitektur som kunskap*. Svensk Byggtjänst

Petersen, E.W., *Design as seven steps of deterritorialization*, In the web proceedings of Nordic Design Research

Ramirez, José Luis (1995). *Skapande mening*. Nordplan

Ramirez, José Luis (1995). *Design teori och teoridesign*, Nordplans Med. 1995:3

Stannow, Matilda (2005). *The Architecture of Per Friberg*. Arkitektur Förlag

Wallenstein, Sven-Olov (2004) *Den moderna arkitekturens filosofier*. Alfabetabokförlag AB

Muntliga källor

Gustavsson, Eva 2007-12-4. *Aesthetics and Rhetoric*. Föreläsning i kursen Design as action, Landskapsarkitektprogrammet, SLU, Alnarp

Hellström, Maria 2007-12-18. *Landscape at play*. Föreläsning i kursen Design as action, Landskapsarkitektprogrammet, SLU, Alnarp

Hellström, Maria 2008-01-07. *Mimesis and Diegetis*. Föreläsning i kursen Design as action, Landskapsarkitektprogrammet, SLU, Alnarp

Intervjuer

Andersson, Thorbjörn 2007-11-14

Gora, Monika 2007-11-12

Schibbye, Bengt 2007-11-19

Hemsidor

<http://www.slu.se/?ID=881>

Radio

P1 Filosofiska rummet 2008-03-30: Ayn Rand och individualismen

Bilder

Där inget annat anges är bilderna fotade/producerade av mig

